

Tomasz Śmietanka

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
e-mail: tomasz.smietanka@kozienice.pl

**KONKURENCYJNOŚĆ GMINY KOZIENICE
W UJĘCIU PODREGIONALNYM I LOKALNYM
(NA PODSTAWIE GUS 2010-2016 I SWOT 2018)**

**COMPETITIVENESS OF KOZIENICE COMMUNITY
IN SUB-REGIONAL AND REGIONAL TERMS
(BASED ON CSO 2010-2016 AND SWOT 2018)**

DOI: 10.15611/pn.2018.527.23

JEL Classification: A130

Streszczenie: Niniejsze opracowanie jest próbą identyfikacji obszarów względnej przewagi konkurencyjnej gminy Kozienice w podregionie radomskim i własnych, lokalnych obszarów przewagi konkurencyjnej oraz ocena ich strategicznego wpływu na konkurencyjność podregionu i gminy w kształtowaniu lokalnej jakości życia mieszkańców. Autor przyjmuje, iż poziom i jakość życia mieszkańców gminy są również pozytywnym skutkiem właściwie prowadzonej przez gminę lokalnej polityki rozwojowej, polegającej na ciągłym równoważeniu tego rozwoju. Pożądanym rezultatem tego procesu jest możliwie wysoki i zharmonizowany stan ładu: gospodarczego, społecznego, środowiskowego i instytucjonalnego. Zastosowana metoda badawcza triangulacji, w konkurencyjności względnej dane GUS, w konkurencyjności własnej analiza warsztatowa SWOT oraz obserwacja uczestnicząca autora umożliwią lepszą interpretację wyników badań i wykorzystanie ich w poprawie kompleksowej konkurencyjności gminy i podregionu.

Słowa kluczowe: gmina, podregion, zrównoważony rozwój, jakość życia, wskaźniki, konkurencyjność względna.

Summary: This study is an attempt to identify the areas of relative competitive advantage of the Kozienice commune in the Radomski sub-region and its own local competitive advantage areas and to assess their strategic impact on the competitiveness of the sub-region and the commune in shaping the local quality of life of the residents. The author assumes that the level and quality of life of the commune's residents is also a positive result of the local development policy properly implemented by the commune, consisting in the constant balancing of this development. The desired result of this process is a possibly high and harmonized state of order: economic, social, environmental and institutional. The applied triangulation research method, relative competitiveness in CSO data, in self-competitiveness SWOT analysis and participant observation, will allow a better interpretation of research results and their use in improving the comprehensive competitiveness of the commune and sub-region.

Keywords: commune, subregion, sustainable development, quality of life, indicators, relative competitiveness.

1. Wstęp

Celem artykułu jest zidentyfikowanie obszarów względnej przewagi konkurencyjnej gminy Kozienice w podregionie radomskim i własnych, lokalnych obszarów przewagi konkurencyjnej oraz ocena ich strategicznego wpływu na konkurencyjność podregionu i gminy w kształtowaniu lokalnej jakości życia mieszkańców. Cel pracy realizowany jest poprzez studia literatury przedmiotu, analizę danych statystycznych GUS (2010-2016) – w szczególności wskaźników rozwoju zrównoważonego, warsztatową analizę SWOT przeprowadzoną w Kozienicach, w bieżącym, 2018 roku (jako jednego z elementów procesu opracowywania Strategii Rozwoju Gminy) oraz obserwacją uczestniczącą autora.

Gmina Kozienice nie ma wyrazistej cechy, która z góry przesądzałaby o jej dominującym charakterze, np. typowo rolnicza, przemysłowa, turystyczna, uzdrowiskowa, socjalna, „sypialniana” itp. Należy zatem podjąć próbę identyfikacji obszarów przewagi konkurencyjnej gminy w porównaniu do całego podregionu radomskiego we wszystkich obszarach – gospodarczym, społecznym, ekologicznym i instytucjonalno-politycznym, które w ciągłym i pożądanym procesie ich równoważenia określają lokalną jakość życia mieszkańców. Jedynie taka analiza może być naukowo uzasadniona i zarazem użyteczna, ponieważ np. gminy miejsko-wiejskie, będące zarazem siedzibą powiatów w podregionie radomskim, są nieporównywalne z gminą Kozienice, np. pod względem zamożności. Według ogólnopolskiego rankingu zamożności *per capita* P. Swianiewicza w 2016 roku miasta powiatowe podregionu radomskiego zajęły miejsca następujące: Kozienice (3), Białobrzegi (123), Lipsko (183), Zwoleń (224), Szydłowiec (229), Przysucha (255) wśród wszystkich sklasyfikowanych 267 miast powiatowych w Polsce¹. Wszystkie miasta powiatowe podregionu zaliczają się do grupy miast małych, poniżej 20 tys. mieszkańców, zarazem miasto Radom należy do grupy dużych miast, zajmując pod względem wielkości 14 miejsce w kraju – 216 159 mieszkańców². Stąd wzajemna analiza porównawcza takich jednostek samorządu terytorialnego, znacznie różniących się zamożnością i wielkością, raczej nie ma naukowego uzasadnienia. Choć na tej podstawie można stwierdzić, że problematyka konkurowania gmin między sobą jest bardzo trudna do uchwycenia w sposób naukowy, poprawny metodologicznie.

W związku z tym uzasadnione wydaje się także założenie, iż przy takim ogromnym zróżnicowaniu terytorialnym, ekonomicznym, społecznym i środowiskowym każda gmina w Polsce jest poniekąd „miarą samą dla siebie”. Zatem dla pełniejszego obrazu względnej konkurencyjności gminy Kozienice w podregionie autor w dalszej części pracy (punkt 4) zaproponuje skonstruowanie wskaźników określających aktualny poziom lokalnej konkurencyjności własnej gminy (autokonkurencyjności).

¹ Ranking zamożności samorządów – „Wspólnota” 2017, nr 14, www.wspolnota.org.pl/fileadmin/user_upload/Ranking/Ranking_-_Zamoznosc_samorzadow_2016_r_OK.pdf.

² Stan na dzień 31.12.2015 r., na podstawie stat.gov.pl.

Należy jednak przypuszczać, że gmina Kozienice, z uwagi m.in. na wysoki i stabilny poziom zamożności, może posiadać obszary istotnej przewagi konkurencyjnej do całego podregionu, z miastem Radomiem włącznie. Jeśli w toku dalszych analiz zostanie to potwierdzone, gminę Kozienice będzie można uznać za samorząd terytorialny, który w istotny sposób wpływa na podniesienie konkurencyjności w kształtowaniu lokalnej jakości życia całego podregionu radomskiego. Ta hipoteza może być pomocna w bardziej trafnym sformułowaniu celu niniejszego opracowania.

Podregion radomski wyodrębniony statystycznie na poziomie NTS-3 liczy ponad 615 tys. mieszkańców (1,6% ludności Polski) – w tym miasto Radom ok. 1/3 ludności – i zajmuje pod względem liczby ludności 26 miejsce w kraju wśród wszystkich 73 wyodrębnionych statystycznie podregionów³. Obejmuje swym zasięgiem 8 powiatów: radomski grodzki i ziemski, kozienicki, zwoleński, lipski, biało-brzeski, przysuski i szydlowiecki. Z punktu widzenia kształtowania się gęstości zaludnienia podregion radomski ma swoistą specyfikę, która polega na wyraźnie większej, prawie 20-krotnej, gęstości zaludnienia w mieście Radom niż chociażby w takich powiatach, jak lipski czy przysuski. Wskazuje to na wiele problemów, ale zarazem i sposobów ich rozwiązywania, bo np. w dłuższej perspektywie czasowej konieczność dekoncentracji zaludnienia, widoczna już obecnie, stwarza szansę dla rozwoju budownictwa i towarzyszących temu usług w powiatach i gminach, które będą pozytywnie wpływać na jakość życia mieszkańców [Misala (red.) 2007].

Podregion radomski, z uwagi chociażby na uwarunkowania administracyjne i wynikające z historii najnowszej, nadal wyróżnia się wysokim stopniem niedoinwestowania w wielu dziedzinach, co znacznie utrudnia aktywne uczestnictwo w międzyregionalnym i międzynarodowym podziale pracy i kapitału oraz korzyściach z tym związanych. G. Łodkowska [Łodkowska 1985] analizując poziom i warunki życia w 1980 roku według miast i gmin, wyodrębniła 8 zwartych obszarów (głównie w środkowo-wschodniej Polsce) o najniższym poziomie życia, łącznie 384 gminy i miasta, z tego 30 jednostek obejmujących większą część obecnego podregionu radomskiego. W 1980 roku najwyższym poziomem życia w Polsce charakteryzowała się gmina Podkowa Leśna, a najniższym gmina Mirów, właśnie w województwie radomskim. Te dysproporcje rozwojowe nadal występują obecnie. Ich miarą może być np. atrakcyjność terytorialna dla inwestorów. Atrakcyjność inwestycyjna podregionu dla działalności przemysłowej określana jest jako przeciętna, usługowej – niska [Atrakcyjność inwestycyjna... 2014], zaawansowanej technologicznie – najniższa [Głębicka, Kalotka (red.) 2008]. Niezmiennie zatem aktualny pozostaje postulat W. Rakowskiego, który szanse w przyspieszeniu rozwoju podregionu radomskiego dostrzegał w „zwarciu sił samorządowych, biznesowych i politycznych z nauką”, a wtedy korzyści odniosą wszyscy [Rakowski 2007].

³ stat.gov.pl.

Z dotychczasowej praktyki samorządowej [Misala 2007, s. 63-110] wynika również, że rozwój polskich gmin w mniejszym stopniu zależy od egzogenicznych czynników, a w większym od endogenicznych czynników rozwojowych. Stąd też należy przypuszczać, że ewentualna przewaga konkurencyjna konkretnej gminy czy powiatu w podregionie będzie związana z jej terytorium, infrastrukturą komercyjną i publiczną na nim zainstalowaną oraz kapitałem ludzkim i społecznym. Konkurencyjność, w przypadku regionów złożonych w wymiarze lokalnym z powiatów i gmin, oznacza zdolność – także w wymiarze lokalnym – do tworzenia warunków dla prowadzenia działalności gospodarczej, zamieszkania, zaspokajania potrzeb mieszkańców, przedsiębiorstw i gości.

W jednostkach samorządu terytorialnego (jst) na poziomie lokalnym i regionalnym konkurencyjność może być postrzegana w różnym ujęciu. Można wtedy mówić o konkurencyjności częściowej, czyli o możliwościach do osiągnięcia przewagi w danej dziedzinie w porównaniu do innych gmin, powiatów, regionów. Można sformułować przykładowe definicje konkurencyjności częściowej:

1. Konkurencyjność inwestycyjna – atrakcyjność jst do tworzenia i korzystania z oferty korzyści zewnętrznych adresowanych do lokalnych i ponadlokalnych podmiotów gospodarczych.

2. Konkurencyjność gospodarcza – bezwzględna bądź względna wartość wytworzonych bądź sprzedanych na terenie jst dóbr i usług, atrakcyjność lokalizacji (transport: morski, kolejowy, drogowy, rurociągowy) oraz zasobów naturalnych, np. kopaliny, położonych na terenie jst.

3. Konkurencyjność społeczna – zdolność jst do zapewnienia mieszkańcom pracy, opieki zdrowotnej, miejsc zamieszkania, pożądanego poziomu edukacji, usług komunalnych, usług rekreacyjnych i kulturalno-rozrywkowych.

4. Konkurencyjność środowiskowa – zdolność do oferowania mieszkańcom, turystom i kuracjom różnorodnych i możliwie jak najbardziej nienaruszonych zasobów naturalnych.

Przewaga konkurencyjna wynika z asymetryczności albo wyróżnienia w wybranym wymiarze (atrybucie bądź czynniku) jednostki samorządu terytorialnego, dzięki któremu jest ona w stanie lepiej od innych obsłużyć klientów, przynieść więcej wartości i osiągnąć wyższy poziom efektywności. W celu osiągnięcia względnie trwałego, wysokiego poziomu efektywności trzeba odnieść się do podstaw konkurencyjności, należy stworzyć i odnowić wielorakie obszary przewag nad konkurentami. Przewaga konkurencyjna jst jest budowana i utrzymywana w trzech segmentach: własności, dostępu i efektywności wykonania. W każdym z nich występują dwie taktyki: na tworzenie wartości i na ograniczanie swobody manewru strategicznego konkurentów. Samorząd lokalny, opierając się na racjonalnym wykorzystaniu posiadanych zasobów – dopasowaniu posiadanych możliwości do zaspokojenia potrzeb społeczności lokalnej – powinien dążyć do wzrostu dochodów mieszkańców i budżetu jst oraz rozwoju przedsiębiorczości [Żbikowski 2015, s. 37-46].

Konkurencyjność jednostki samorządu terytorialnego to „zdolność do wytwarzania trwałego wzrostu wartości dodanej i wynikającego stąd wzrostu dobrobytu jst” [Domański, Guzik 2000]. Będzie ona traktowana jako cecha relatywna, określana w stosunku do podregionu.

W nowych, rynkowych uwarunkowaniach samorządy nie mogą ograniczać się do dostarczania usług publicznych społecznościom lokalnym, lecz powinny podejmować działania ukierunkowane na odbiorcę i jego potrzeby. Skuteczne działanie współczesnych instytucji samorządowych wymaga więc zmiany podejścia do interesariusza. Jednostki samorządu terytorialnego w dynamicznym społeczno-ekonomicznym konkurencyjnym otoczeniu powinny przyjąć orientację prorynkową, która ma być ukierunkowana na potrzeby swoich odbiorców [Rosa, Smalec (red.) 2011].

Głównym elementem odróżniającym konkurencyjność terytorialną jst od konkurencyjności gospodarczej sektora komercyjnego jest to, że ta pierwsza jest procesem przebiegającym w przestrzeni, determinowanym przez swą strukturę i organizację, w tym strukturę i organizację gospodarki danego terytorium. J.E. Malecki w skali lokalnej określa konkurencyjność jako „zdolność lokalnej gospodarki do zapewnienia wzrostu poziomu życia mieszkańców” [Malecki 2000, s. 334]. Owa „zdolność” może być realizowana w różnych obszarach konkurencyjności terytorialnej:

1. Ludność, z którą związany jest określony poziom dochodów, kapitał ludzki i społeczny, siła polityki samorządowej i centralnej oraz wzrost popytu.
2. Siła znaczenia istniejących i tworzenie nowych podmiotów gospodarczych.
3. Środki publiczne ze źródeł krajowych i międzynarodowych.
4. Inwestycje w produkcję dóbr i usług.
5. Lokalizacja *hallmark events*, co jest rozumiane jako m.in. targi, wystawy, imprezy kulturalne i sportowe o statusie krajowym i międzynarodowym oraz elementy infrastruktury o znaczeniu krajowym i kontynentalnym.

Część czynników konkurencyjności pozostaje poza wpływem samorządu lokalnego, m.in. przestrzenno-komunikacyjna lokalizacja gminy czy też niektóre zasoby środowiskowe i naturalne. Inne czynniki mogą być jednak w mniejszym bądź większym stopniu kształtowane przez władze lokalne, jak np. tereny pod zabudowę, dostęp do lokali mieszkalnych, atrakcje i placówki turystyczne, techniczna infrastruktura komunalna, możliwości wypoczynku i rozrywki, siła robocza i przedsiębiorcy, kapitał społeczny, miejsca pracy, usługi socjalne, społeczne i komercyjne, placówki oświatowe i sportowe, instytucje kultury, organizowane imprezy, klimat ładu społecznego, standardy obsługi interesariuszy itp. [Szromnik, Domański (red.) 1997, s. 41-42].

Wszystkie te czynniki wpływają na poziom i jakość życia mieszkańców i gości odwiedzających terytorium gminy.

Głównym celem działania każdego samorządu terytorialnego jest dążenie do rozwoju i stałej poprawy warunków życia lokalnej społeczności. Dlatego też przedmiotem rywalizacji pomiędzy gminami bądź współpracy opartej na korzyściach

komparatywnych jest wszystko to, co wzbogaca istniejące na tych obszarach lokalne powiązania i struktury społeczno-gospodarczo-instytucjonalne oraz prowadzi do szybszego rozwoju gospodarczego, a w efekcie wyższego poziomu i wyższej jakości życia.

Poziom i jakość życia jest pozytywnym skutkiem właściwie prowadzonej lokalnej polityki rozwojowej, w tym polegającej na ciągłym cząstkowym równoważeniu tego rozwoju. Jak zauważa A. Kurzynowski, „równoważony rozwój społeczno-ekonomiczny to taki rozwój, który nie powoduje ostrych konfliktów społecznych, zapewnia rozwój harmonijny, najbardziej sprzyjający społeczeństwu (nie wyklucza dopuszczalnych zróżnicowań społecznych i przestrzennych)” [Kurzynowski 2002, s. 20]. Na szczeblu regionalnym i lokalnym tworzona jest i utrzymywana infrastruktura społeczna i gospodarcza. To podmioty społeczności lokalnej kształtują i chronią środowisko przyrodnicze, promują i realizują zasady zrównoważonego rozwoju, kształtują warunki i poziom życia mieszkańców [por. Janoś-Kresło 2008]. W literaturze można także spotkać podejścia sceptyczne do samej idei zrównoważonego rozwoju lokalnego. A. Zalewski odpowiadając na pytanie: czy zrównoważony rozwój lokalny jest możliwy?, stwierdza w konkluzji, że „zapewnienie równowagi między społeczeństwem, gospodarką i przyrodą w rozwoju lokalnym wymaga osiągnięcia naraz wielu równowag cząstkowych, które (...) nie powstaną samoczynnie...” ani tym bardziej nie będą stale utrzymywane. W tej sytuacji „równoważony rozwój lokalny jest bardziej postulatem niż rzeczywistością” [Zalewski 2008, s. 307].

Na lokalną jakość życia, będącą skutkiem właściwej polityki rozwojowej, składają się – według jednej z wielu definicji – następujące segmenty: zadowolenie mieszkańców, warunki życia i operatywność władz [Śliwa 2004, s. 31]. Działalność (operatywność) władz gminnych powinna zaś respektować komplementarność dwóch czynników: przywództwa (sposobów, dzięki którym lokalny lider prowadzi do realizacji swoich zamierzeń) oraz różnych form udziału społeczności lokalnej w podejmowaniu decyzji i realizacji przyjętej polityki [Swianiewicz, Klimska, Mielczarek 2004, s. 11].

Warunki życia gospodarstw domowych to najogólniej ujmując cechy społeczno-ekonomiczne gospodarstw domowych, m.in. przychody gospodarstw domowych, dochód rozporządzalny, rozchody gospodarstw domowych, wielkość spożycia artykułów żywnościowych [Szatur-Jaworska 2003]. Przemiany technologiczne i cywilizacyjne oraz zmiany tych warunków życia wymagają zmiany listy dóbr trwałego użytkowania, o które pytają autorzy badań budżetów domowych. Stąd też pojęcie warunków życia często ograniczane jest do warunków mieszkaniowych i z nimi utożsamiane. Spośród kilku określeń warunków życia ludności do najczęściej cytowanych należy definicja sformułowana przez A. Luszniwicza, która brzmi następująco: warunki życia ludności to „stopień zaspokojenia materialnych i kulturalnych potrzeb gospodarstw domowych realizowany (w sensie jego zabezpieczenia) poprzez strumienie towarów i usług odpłatnych oraz poprzez strumienie konsumpcji zbiorowej” [Luszniwicz 1982, s. 11].

W szerszym ujęciu Z. Żekońskiego warunki bytu to „całokształt warunków, w jakich żyje społeczeństwo, grupa społeczno-zawodowa, gospodarstwo domowe lub jednostka, wyrażających się przede wszystkim w udogodnieniach dotyczących procesu zaspokojenia potrzeb indywidualnych i zbiorowych” [Żekoński 1974, s. 367-362]. Zaspokojenie potrzeb dotyczy obszarów konsumpcji, warunków ekologicznych, pracy, wykorzystania wolnego czasu i niektórych aspektów życia społecznego. Warunki życia (poziom życia) gospodarstwa domowego w badaniach J. Czapińskiego i T. Panka to: sytuacja dochodowa gospodarstwa domowego i sposób gospodarowania dochodami, wyżywienie, warunki mieszkaniowe, korzystanie z pomocy społecznej, kształcenie dzieci, uczestnictwo w kulturze i wypoczynek, korzystanie z usług ochrony zdrowia oraz sytuacja gospodarstwa domowego na rynku pracy [Czapiński, Panek (red.) 2001].

Poziom życia w wąskim znaczeniu oznacza zaspokojenie materialnych potrzeb ludzi i ich gospodarstw domowych i jest praktycznie synonimem terminu „warunki życia”. W szerszym ujęciu natomiast to pojęcie zazębia się z jakością życia. W definicji A. Zeliaś „poziom życia wyraża się ilością towarów usług i świadczeń (szeroko rozumianych – od chleba, mydła, ubrania, edukacji, zdrowia, telefonu i wodociągu, przez świeże powietrze i wolny czas, do poczucia bezpieczeństwa) potrzebnych do pełnego i godnego życia” [Zeliaś 2000]. Do opisu poziomu życia stosuje się zmienne ilościowe i analizę dokumentów archiwalnych [por. Kordos 1997]. B. Kańtoch i B. Szatur-Jaworska zauważają że „brak jest jednolitych podstaw terminologicznych i metodologicznych w tym względzie (...) poziom życia oznacza generalnie stopień zaspokojenia potrzeb materialnych (mierzonych najczęściej miernikami obiektywnymi: wartościowymi lub ilościowymi)” [Kańtoch, Szatur-Jaworska 1998, s. 47].

Rozróżnienie dwóch pojęć – poziomu życia i jakości życia – prezentuje T. Słaby. Jej zdaniem „poziom życia definiowany jako stopień zaspokojenia potrzeb materialnych odnosi się do podstawowych potrzeb życia człowieka (fizjologicznych), natomiast jakość życia zawiera te wszystkie elementy, które są związane z faktem istnienia człowieka, bycia kimś, posiadania rodziny, kolegów i przyjaciół” [Słaby 1990]. Jakość życia jest kategorią odnoszącą się do właściwości życia zarówno jednostkowego, jak i społecznego (także w skali lokalnej). Pojęcie to zrodziło się z przekonania, że niezależnie od systemów miar obowiązujących w naukach przyrodniczych i ekonomicznych efekty działalności ludzkiej trzeba mierzyć także według wartości zdrowia, bezpieczeństwa, spokoju, piękna, równości szans, współdecydowania itp. Leksykon Polityki Społecznej definiuje jakość życia zasadniczo w dwóch ujęciach: jako syntetyczną ocenę zawierającą zarówno ocenę poziomu życia (stan zaspokojenia potrzeb materialnych i niematerialnych, stan środowiska technicznego i przyrodniczego); jak i ocenę zasad organizacji życia społecznego i charakteru więzi społecznych (ład instytucjonalno-polityczny), wreszcie jako miarę subiektywnej satysfakcji z życia, miarę dobrostanu, dobrego lub złego samopoczucia jednostkowego i zbiorowego. Dla określenia tak rozumianej jakości życia

wykorzystuje się badania opinii społecznej. Nie udało się jednak dotąd osiągnąć takiej zgodności metodologicznej, która pozwalałaby subiektywne mierniki jakości życia wykorzystywać do porównań w takim stopniu i skali, jak to dotyczy wielu innych wskaźników społecznych [Rysz-Kowalczyk 2002, s. 63-64]. Porównanie lokalnych warunków życia, jak i poziomu życia, w tym próba usystematyzowania mierzalnych, obiektywnych wskaźników, może nie dać satysfakcjonujących efektów, bo jak wcześniej wykazano, są duże trudności w bezpośrednim porównywaniu gmin między sobą. Należy więc odnieść się także do mierzenia subiektywnych odczuć i ocen mieszkańców, które są m.in. wyznacznikiem lokalnej jakości życia [Gucwa-Leśny 2002, s. 177-199]⁴.

W. Ostasiewicz posługuje się wyłącznie terminem jakości życia, uznając, że określenie „poziom życia” jest niezbyt precyzyjnym tłumaczeniem angielskiego terminu *level of living*. Według niego jakość życia jest definiowana jako „połączenie dobrego bytu materialnego (dobrobytu) jak i dobrego stanu ducha (dobrostanu). (...) Uznaje się że jakość czegokolwiek (w tym życia) może ocenić tylko człowiek czyniący użytek z tego «czegokolwiek»” [Ostasiewicz 2004, s. 11-13]. Stąd jakość życia jest pojęciem subiektywnym, co znacznie utrudnia jej pomiar. W. Ostasiewicz wyróżnia trzy pojęcia praktyczne do pomiaru jakości życia – ekonomiczne, statystyczne i psychologiczne oraz „trzy odmienne pojęcia teoretyczne do problemu jakości życia w zależności od tego, jakie pojęcie przyjęto jako podstawę rozważań: szczęście, zasoby czy potrzeby” [Ostasiewicz 2004, s. 11-13].

Ogólny poziom jakości życia mieszkańców gminy jest wypadkową przedstawionych wcześniej wszystkich trzech segmentów (zadowolenie mieszkańców, warunki życia, operatywność władz) i nieprzypadkowo zadowolenie mieszkańców wymieniane jest na pierwszym miejscu [Śliwa 2004, s. 31]. Potwierdza to także m.in. J. Czapiński, pisząc, iż zadowolenie mieszkańców jest „najważniejszym miernikiem jakości życia, które, podobnie jak szczęście, nie da się przeliczyć na żadne pieniądze, chociaż w finalnym efekcie je kreuje” [Czapiński 2002, s. 377].

Natomiast w aspekcie badania różnych wymiarów jakości życia (warunków życia) mieszkańców gmin autor w analizie danych GUS opiera się dodatkowo na metodzie badania sformułowanej przez H.H. Koelle. Przeprowadził on na celowo dobranej próbie niereprezentatywnej (lokalnej) badanie zmierzające do zdefiniowania kategorii „jakości życia” [Zienkowski 1979, s. 94-96]. Na podstawie odpowiedzi respondentów wyodrębnił cztery rozwojowe cele podstawowe, którym podporządkowano po cztery cele pośrednie oraz bardziej szczegółowe. Są to: poprawa materialnych aspektów jakości życia (mieszkanie, zaopatrzenie w produkty i usługi, lepsze wykorzystanie zasobów naturalnych), poprawa fizycznych aspektów jakości życia (stan zdrowia, unikanie przemocy, opieka w chorobie i w potrzebie, ochrona środowiska), poprawa „umysłowych”, „edukacyjnych” aspektów jakości życia (rów-

⁴ W owym „eksperymentalnym studium” zapytano respondentów, jakie cele należy realizować, by osiągnąć poprawę jakości życia lokalnego, oraz jakie są ich oceny i osobiste preferencje co do poziomu zaspokojenia różnorodnych potrzeb.

ne możliwości w nauce i kształceniu, wykorzystanie wiedzy ludzkiej, poziom wiedzy, dobra kultury), poprawa „duchowych” aspektów jakości życia (talenty ludzkie i możliwość samorealizacji, harmonia w życiu rodzinnym i w grupach społecznych, uczestnictwo w życiu społecznym, politycznym i religijnym, standardy etyczne i ich przestrzeganie) [Szatur-Jaworska 2003, s. 33-34]. Poprawa powyższych aspektów jakości życia mieszkańców może być w istotnym stopniu realizowana również na drodze poprawy jakości usług społecznych organizowanych przez gminę.

Ważne dla tematu podjętego w pracy mogą być dotychczasowe kierunki badań nad jakością życia lokalnego, w tym pytanie: czy istnieje istotny związek pomiędzy wydatkami budżetowymi gminy na jednego mieszkańca a poziomem życia jej mieszkańców? K. Gałuszka stwierdził, że związek ten należy ocenić jako niski i średni. Ta siła oddziaływania nie jest zależna wyłącznie od wysokości wydatków budżetowych, ale także od celów, na które są przeznaczone. W poszczególnych działach klasyfikacji budżetowej znajdują się zarówno wydatki aktywne⁵, jak i neutralne, co osłabia siłę oddziaływania wydatków ogółem na poziom życia mieszkańców [Gałuszka 2006, s. 107-122].

E. Gucwa-Leśny w swych badaniach dotyczących poziomu i jakości życia formułuje m.in. następujące wnioski: „o ile związek między wykształceniem a obiektywnymi i subiektywnymi wyznacznikami poziomu i jakości życia jest jednokierunkowy (...), o tyle związek z fazą życia a warunkami materialnymi i zadowoleniem z tych warunków był bardziej złożony – rosnącej z wiekiem stabilizacji materialnej towarzyszyło coraz więcej symptomów depresji” [Gucwa-Leśny 2002, s. 189]. Z innej perspektywy postrzega to W. Rakowski, który zauważa, że w układzie przestrzennym najlepiej powodzi się mieszkańcom dużych miast, najgorzej mieszkańcom wsi i małych miast [Rakowski (red.) 2003, s. 352-353]. W układzie społecznym zaś widać wyraźną korelację dodatnią między reprezentowanym poziomem wykształcenia a warunkami życia.

Z badań przeprowadzonych przez A. Lissowskiego i J. Putza dotyczących lokalnej jakości życia wynika m.in., że im lepsza sytuacja materialna respondentów, tym cierpią oni na mniej chorób, a wzrost wykształcenia dodatkowo wpływa na profilaktykę [Lissowski, Putz 2002, s. 198]. Badanie mieszkańców przeprowadzono metodą ankietową. Ze wspomnianych badań wynika również, iż negatywny wpływ starzenia się na stan zdrowia powstrzymuje podnoszenie poziomu wykształcenia (racjonalizuje ludzkie działania).

W podsumowaniu niniejszych rozważań studiów literatury przedmiotu należy uznać, że zarówno konkurencyjność wybranego terytorialnie regionu (podregionu), jak i konkretnej gminy (powiatu) na jego terytorium w kształtowaniu lokalnej jakości życia mieszkańców ma charakter wieloaspektowy (np. komercyjny, niekomercyjny, prywatny, publiczny, ekonomiczny, społeczny, środowiskowy, instytu-

⁵ Na podstawie jego badań były to według siły związku: edukacja, bezpieczeństwo publiczne i ochrona przeciwpożarowa, kultura fizyczna i sport, transport i łączność, kultura i ochrona dziedzictwa narodowego, gospodarka komunalna i ochrona środowiska.

cjonalny, polityczny). Poziom i jakość życia jest pozytywnym skutkiem właściwie prowadzonej lokalnej polityki rozwojowej, w tym polegającej na ciągłym i częściowym równoważeniu tego rozwoju. Efektem owego równoważenia jest pożądaný stan ładu gospodarczego, społecznego, środowiskowego i instytucjonalno-politycznego na poziomie lokalnym. Powinien on wynikać między innymi z poprawnie sporządzonej i akceptowalnej społecznie strategii rozwoju gminy, w tym właściwie i profesjonalnie przeprowadzonej warsztatowej analizy SWOT. Konieczne jest, aby uwzględniała ona możliwie najszerszą partycypację społeczną, zachowując zarazem poprawność naukowo-metodologiczną [Sztando 2017]. Natomiast „twarde” stymulanty i destymulanty rozwojowe, kształtujące lokalną jakość życia mieszkańców, można skonstruować i określić na podstawie wskaźników zrównoważonego rozwoju zdefiniowanych przez GUS.

2. Cel pracy, teza główna, przedmiot i metoda badań, pytanie badawcze

Celem pracy jest zidentyfikowanie obszarów względnej przewagi konkurencyjnej gminy Kozienice w podregionie radomskim i własnych, lokalnych obszarów przewagi konkurencyjnej oraz ocena ich strategicznego wpływu na konkurencyjność podregionu i gminy w kształtowaniu lokalnej jakości życia mieszkańców.

Jako tezę główną przyjmuje się, że gmina Kozienice, z uwagi na swój endogeniczny potencjał, istotnie oddziałuje na konkurencyjność całego podregionu radomskiego i na własną, lokalną konkurencyjność w kształtowaniu lokalnej jakości życia.

Przedmiotem badań jest gmina Kozienice – wyodrębniona prawnie, terytorialnie i statystycznie, oraz podregion radomski – wyodrębniony terytorialnie i statystycznie na poziomie NTS-3⁶.

Metoda badań zaproponowana przez autora opracowania to triangulacja, która powinna zapewnić wyższą jakość prowadzonych badań i ograniczenie błędów w interpretacji badań poprzez zbieranie danych za pomocą różnych metod: danych statystycznych, opinii uczestników warsztatów strategicznych i obserwację uczestniczącą autora, a następnie porównywanie i łączenie wyników. Pomiar konkurencyjności gminy Kozienice w ujęciu podregionalnym i lokalnym dokonany zostanie za pomocą narzędzi badawczych skonstruowanych przez autora opracowania.

Cel pracy realizowany jest poprzez studia literatury przedmiotu, obserwację uczestniczącą autora⁷, wykorzystanie danych statystycznych, w tym Banku Danych Lokalnych, gminnych dokumentów urzędowych, w szczególności warsztatowej analizy SWOT.

Badany okres – analiza danych GUS – obejmuje 7 lat (2010-2016), natomiast pogłębione, publiczne Warsztaty Strategiczne dla gminy Kozienice, których podsu-

⁶ <https://bdl.stat.gov.pl>.

⁷ Autor jest burmistrzem gminy Kozienice od 1998 roku.

mowaniem jest raport (zawierający analizę SWOT), zostały zorganizowane i przeprowadzone w lutym 2018 roku.

Weryfikacja tezy głównej nastąpi poprzez udzielenie odpowiedzi na następujące pytanie badawcze:

Jak wyznaczniki cząstkowej i segmentowej względnej przewagi konkurencyjnej gminy Kozienice w podregionie (analizowanej w odniesieniu do potencjału konkurencyjności własnej) strategicznie oddziałują na kształtowanie lokalnej jakości życia mieszkańców?

3. Identyfikacja obszarów przewagi konkurencyjnej gminy Kozienice w porównaniu do podregionu radomskiego w kształtowaniu lokalnej jakości życia mieszkańców

W celu identyfikacji obszarów przewagi konkurencyjnej autor przyjmuje założenie, iż gmina Kozienice wpływa istotnie na podniesienie konkurencyjności podregionu radomskiego w tych obszarach określonych przez wskaźniki Banku Danych Lokalnych (stymulanty i destymulanty lokalnej jakości życia, które są lepsze od wskaźników dla całego podregionu radomskiego). Przyjęto, że lokalną jakość życia dla celów porównawczej analizy ilościowej określają uśrednione wskaźniki GUS zrównoważonego rozwoju dla gminy i podregionu z okresu 7 lat (2010-2016).

Dodatkowo przyjęto upraszczające założenie, że w przypadku gdy dany wskaźnik nie jest dostępny na poziomie gminy Kozienice, do celów analizy porównawczej stosuje się wskaźnik powiatu kozienickiego, a w przypadku gdy nie jest on dostępny na poziomie podregionu radomskiego, stosuje się wskaźnik będący średnią arytmetyczną wszystkich ośmiu⁸ powiatów podregionu radomskiego⁹. Dla uproszczenia założono również jednakowe wagi wszystkich cząstkowych wskaźników w czterech obszarach określających równowagę rozwoju, którego pozytywnym skutkiem jest jakość życia mieszkańców: 1. Ład społeczny, 2. Ład gospodarczy, 3. Ład środowiskowy, 4. Ład instytucjonalno-polityczny. Jednak w rzeczywistości w różnym stopniu oddziałują one na jakość życia mieszkańców. Zależy to m.in. od lokalnej specyfiki danej jednostki samorządu terytorialnego i jej otoczenia zewnętrznego, które na poziomie analizy statystycznej są trudne bądź niemożliwe do dookreślenia.

3.1. Ład społeczny

Próba odpowiedzi zostanie podjęta na podstawie analizy danych GUS, w pierwszej kolejności w segmencie wskaźników cząstkowych określających ład społeczny (tab. 1). Porównanie zostało dokonane pomiędzy gminą Kozienice albo powiatem kozienickim a całym podregionem radomskim – liczoną łącznie z gminą Kozienice albo z powiatem kozienickim. Przewagę konkurencyjną gminy/powiatu uznano

⁸ Radomski: grodzki i ziemski, kozienicki, zwoleński, lipski, białobrzegi, przysuski, szydlowiecki.

⁹ Na podstawie: <http://wskaznikizrp.stat.gov.pl>.

w tych przypadkach, gdy cząstkowe wskaźniki będące stymulantami rozwoju/jakości życia w gminie/powiecie były wyższe niż wskaźniki dla podregionu radomskiego, a w przypadku destymulant rozwojowych gdy były niższe od wskaźników podregionu. W toku analizy zwrócono także uwagę na niektóre charakterystyczne zmiany wskaźników cząstkowych w 7 latach (2010-2016) i podjęto próbę określenia głównych przyczyn zmian.

Na podstawie 25 określonych przez GUS podstawowych wskaźników rozwoju zrównoważonego – segment społeczny¹⁰ autor wyodrębnił 28 wskaźników cząstkowych charakteryzujących ład społeczny. Do powyższych dołączono 4 wskaźniki z dziedziny kultury i sztuki, przyjęto bowiem, że generalnie wpływają one istotnie na kształtowanie ładu społecznego. Łącznie analizie poddano 32 wskaźniki cząstkowe (tab. 1).

W dziedzinie zmian demograficznych przewagę konkurencyjną gminy Kozienice do całego podregionu radomskiego określają wskaźniki cząstkowe dotyczące przyrostu naturalnego i obciążenia demograficznego. Jednak zarówno w gminie, jak i w podregionie przyrost naturalny wykazuje tendencję malejącą, a wskaźnik obciążenia demograficznego rośnie w gminie niestety dużo szybciej niż w podregionie i w 2016 roku przewyższył średnią podregionu. Destymulantą rozwojową jest natomiast saldo migracji, w tym również saldo migracji osób w wieku produkcyjnym. Zauważyć należy, że migracja części młodych ludzi ma charakter czasowy (aglomeracja warszawska, Norwegia, kraje UE) i jest związana z możliwością uzyskania wcześniej i obecnie lepszych dochodów niż w gminie/powiecie.

W dziedzinach zdrowia publicznego i czynników warunkujących zdrowie stymulantą rozwojową jest istotnie niższa liczba zgonów niemowląt w porównaniu do podregionu oraz liczba przychodni przypadających na 10 tys. mieszkańców. Większa liczba poszkodowanych w wypadkach przy pracy (w tym w wypadkach śmiertelnych) wynika głównie z budowy nowego bloku energetycznego w Elektrowni Kozienice w badanym okresie, gdzie maksymalnie jednocześnie na budowie pracowało ok. 3 tys. osób. Zgony mieszkańców w powiecie i w podregionie w pierwszej kolejności powodują choroby układu krążenia, następnie nowotwory i choroby układu oddechowego¹¹.

W dziedzinie ubóstwa i warunków życia gmina/powiat Kozienice ma przewagę konkurencyjną do podregionu we wszystkich trzech wskaźnikach cząstkowych, tj. mniejszej liczbie osób korzystających z pomocy społecznej, wyższym przeciętnym wynagrodzeniu i wyższej powierzchni użytkowej mieszkania przypadającej na 1 osobę.

W dziedzinie edukacji istotną przewagę konkurencyjną gminy Kozienice do podregionu widać w udziale dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w ogólnej liczbie dzieci oraz w wynikach egzaminów gimnazjalnych. Niestety reforma edukacji uniemożliwi taki pomiar w przyszłości, a na jej efekty, w dyskusyjnej jak

¹⁰ <https://wskaznikizrp.stat.gov.pl>.

¹¹ <https://wskaznikizrp.stat.gov.pl>.

Tabela 1. Pozycja konkurencyjna gminy Kozenice w kształtowaniu lokalnej jakości życia poprzez ład społeczny na tle gmin i powiatów całego podregionu radomskiego w latach 2010-2016 (w odsetkach albo według opisu wskaźnika)

Lp.	Dziedzina	Wskaźnik		Gmina*	Podre- gion	Gmina/ podregion
1	2	3		4	5	6
I	Zmiany demograficzne	1	Przyrost naturalny na 1000 ludności	0,22	-0,72	-0,50
		2	Saldo migracji na pobyt stały osób w wieku produkcyjnym na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym	-43,48*	-37,80	-5,68
		3	Saldo migracji wewnętrznych na 1000 ludności	-4,76	-2,47	-2,29
		4	Wskaźniki obciążenia demograficznego	55,59	58,89	0,94
II	Zdrowie publiczne	5	Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych	3,29*	4,46	0,74
		6	Zgony osób w wieku do 65 lat na 1000 ludności w tym wieku	3,57*	3,53	1,01
III	Ubóstwo i warunki życia	7	Udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem	11,06*	11,54	0,96
		8	Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto (bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób)	4405,04*	3445,35	1,28
		9	Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę	25,02	24,40	1,03
IV	Edukacja	10	Udział dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w ogólnej liczbie dzieci w wieku 3-5 lat	81,37	64,30	1,27
		11	Wskaźniki jakości kształcenia i poziomu wiedzy uczniów, zdawalność egzaminów maturalnych w szkołach ponadgimnazjalnych zawodowych	74,70*	74,71	1,00
		12	Wskaźniki jakości kształcenia i poziomu wiedzy uczniów, zdawalność egzaminów maturalnych w liceach ogólnokształcących	89,46*	90,97	0,98
		13	Wskaźniki jakości kształcenia i poziomu wiedzy uczniów – średni procentowy wynik z egzaminów gimnazjalnych	48,36	46,94	1,03
V	Dostęp do rynku pracy	14	Udział długotrwale bezrobotnych (dłużej niż 1 rok) w bezrobotnych zarejestrowanych ogółem	44,89*	45,48	0,99
		15	Udział absolwentów (dotychczas niepracujących) w bezrobotnych ogółem	4,40*	4,92	0,89
		16	Stopa bezrobocia rejestrowanego	16,83*	22,27	0,76

1	2	3		4	5	6
VI	Wzorce konsumpcji	17	Liczba samochodów osobowych na 1000 ludności	564,24*	490,84	1,15
		18	Zużycie mediów w gospodarstwach domowych w ciągu roku na 1 mieszkańca – energia elektryczna	663,64	660,39	1,00
		19	Zużycie mediów w gospodarstwach domowych w ciągu roku na 1 mieszkańca – gaz	115,24	73,94	1,56
		20	Zużycie mediów w gospodarstwach domowych w ciągu roku na 1 mieszkańca – woda	30,73	28,74	1,07
VII	Adekwatność dochodu w okresie starości	21	Udział długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych (dłużej niż 1 rok) w wieku 55-64 lat w ogóle bezrobotnych w wieku 55-64 lat	59,60*	59,02	1,01
		22	Udział osób w wieku poprodukcyjnym w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ogólnej liczbie osób w tym wieku	3,17*	2,51	1,26
VIII	Czynniki warunkujące zdrowie	23	Poszkodowani w wypadkach przy pracy na 1000 pracujących	5,90*	4,91	1,20
		24	Przychodnie na 10 tys. mieszkańców	4,43	4,29	1,03
IX	Przestępczość	25	Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw stwierdzonych przez Policję	74,16*	74,26	1,00
		26	Przestępstwa stwierdzone przez Policję ogółem na 1000 mieszkańców – ogółem	21,25*	24,30	0,87
X	Wypadki drogowe	27	Ofiary wypadków drogowych na 100 tys. pojazdów zarejestrowanych – ranni	185,85*	169,08	1,10
		28	Ofiary wypadków drogowych na 100 tys. pojazdów zarejestrowanych – wypadki śmiertelne	22,13*	18,38	1,20
XI	Kultura i sztuka	29	Czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 ludności	209,29	127,57	1,64
		30	Wypożyczenia księgozbioru na 1 czytelnika bibliotek	16,84	16,90	1,00
		31	Liczba ludności na 1 miejsce w kinach stałych	61,77	253,23	0,24
		32	Zwiedzający muzea i oddziały na 10 tys. ludności	1284,86	2423,14	0,53

* – przewaga – brak przewagi – równowaga

* Dane dostępne dla powiatu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://bdl.stst.gov.pl>; <https://wskaxnikizrp.stat.gov.pl>.

dotąd poprawie jakości nauczania, przyjdzie czekać co najmniej kilka lat. Natomiast zdawalność egzaminów maturalnych jest niższa niż średnia dla podregionu. Może to być w części spowodowane tym, że najzdolniejsi gimnazjaliści wybierają szkoły o wyższej jakości kształcenia, np. w Radomiu czy w Warszawie.

W dziedzinie dostępu do rynku pracy powiat kozienicki ma przewagę konkurencyjną do podregionu we wszystkich trzech wskaźnikach częściowych, tj. mniejszym udziale długotrwale bezrobotnych i mniejszym udziale dotychczas niepracujących absolwentów w bezrobotnych ogółem oraz dużo mniejszej stopie bezrobocia rejestrowanego w stosunku do podregionu. Od 2014 roku stopa bezrobocia systematycznie malała zarówno w powiecie, jak i w podregionie.

W dziedzinie wzorce konsumpcji gmina Kozienice wykazuje przewagę w większym zużyciu wody i gazu ziemnego przez gospodarstwa domowe. Zużycie energii elektrycznej kształtuje się na tym samym poziomie co średnia podregionu. Większe zużycie energii elektrycznej czy wody nie musi od razu oznaczać „lepszego” wzorca konsumpcji, może bowiem wynikać z niewłaściwego gospodarowania wodą czy małego zakresu stosowania urządzeń energooszczędnych w gospodarstwach domowych. Powiat kozienicki ma wyraźną przewagę konkurencyjną do podregionu w większej liczbie zarejestrowanych samochodów osobowych na 1000 ludności.

W dziedzinie adekwatności dochodu w okresie starości powiat kozienicki nie ma przewagi konkurencyjnej do podregionu w żadnym z dwóch wskaźników częściowych, tj. posiada większy niż podregion udział długotrwale bezrobotnych w wieku 55-64 w ogóle bezrobotnych w tym wieku oraz większy udział osób w wieku poprodukcyjnym korzystających z pomocy społecznej w ogólnej liczbie osób w tym wieku. Widać wyraźnie, że koresponduje to z omawianym powyżej, rosnącym istotnie z roku na rok wskaźnikiem obciążenia demograficznego w gminie Kozienice.

W dziedzinie przestępczości można dostrzec przewagę konkurencyjną powiatu w mniejszej liczbie stwierdzonych przestępstw na 1000 mieszkańców niż średnia podregionu, co sprawia, że w tym zakresie powiat kozienicki jest „bezpieczniejszy”. Natomiast wykrywalność przestępstw jest podobna jak w całym podregionie. Przestępstwa według rodzajów w powiecie w kolejności od najczęściej popełnianych przedstawiają się następująco: kryminalne, przeciwko mieniu, drogowe, przeciwko życiu i zdrowiu, gospodarcze¹².

W dziedzinie wypadków drogowych powiat kozienicki nie ma przewagi konkurencyjnej do podregionu w żadnym z dwóch wskaźników częściowych, tj. ma większą liczbę ofiar wypadków samochodowych zarówno rannych, jak i zabitych na 100 tys. pojazdów zarejestrowanych. Te negatywne wskaźniki wzmacnia także wskaźnik większej liczby zarejestrowanych samochodów osobowych na 1000 mieszkańców.

Ostatnia analizowana dziedzina w obszarze ładu społecznego to kultura i sztuka. Dużą przewagę konkurencyjną gminy Kozienice do podregionu radomskiego można zauważyć w liczbie czytelników bibliotek publicznych na 1000 mieszkańców

¹² bdl.sts.gov.pl.

oraz w liczbie ludności na 1 miejsce w kinach stałych (nowe Centrum Kulturalno-Artystyczne oddane do użytkowania w 2015 roku).

3.2. Ład gospodarczy

Na podstawie 10 określonych przez GUS podstawowych wskaźników rozwoju zrównoważonego – segment gospodarczy autor wyodrębnił 14 wskaźników cząstkowych charakteryzujących ład gospodarczy. Do powyższych dołączono 3 wskaźniki z dziedziny turystyki i 6 z dziedziny rolnictwa (Powszechny Spis Rolny 2010), przyjęto bowiem, że generalnie wpływają one istotnie na kształtowanie ładu gospodarczego. Łącznie analizie poddano 23 wskaźniki cząstkowe (tab. 2).

Tabela 2. Pozycja konkurencyjna gminy Kozienice w kształtowaniu lokalnej jakości życia poprzez ład gospodarczy na tle gmin i powiatów całego podregionu radomskiego w latach 2010-2016 (w odsetkach albo według opisu wskaźnika)

Lp.	Dziedzina	Wskaźnik	Gmina*	Podre- gion	Gmina/ podre- gion	
1	2	3	4	5	6	
I	Rozwój gospodar- czy	1	Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach o liczbie pracujących powyżej 9 osób na mieszkańca w wieku produkcyjnym	15348,53*	2673,37	5,74
		2	Podmioty gospodarki narodowej nowo zarejestrowane w REGON na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym	88,29	128,71	0,69
		3	Udział nakładów inwestycyjnych według PKD w ogóle nakładów inwestycyjnych przedsiębiorstw (bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób) – przemysł i budownictwo	98,03*	65,80	1,50
		4	Udział nakładów inwestycyjnych według PKD w ogóle nakładów inwestycyjnych przedsiębiorstw (bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób) – handel; naprawa pojazdów samochodowych; transport i gospodarka magazynowa; zakwaterowanie i gastronomia; informacja i komunikacja	1,07*	19,58	0,05
II	Zatrudnie- nie	5	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym	10,07	10,53	0,96
		6	Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności	816,71	834,86	0,98
		7	Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON według klas wielkości na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym – mikro (do 9 osób)	984,96*	1117,59	0,88

Tabela 2, cd.

1	2	3	4	5	6	7
		8	Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON według klas wielkości na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym – małe (od 10 do 49 osób)	43,97*	45,50	0,97
		9	Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON według klas wielkości na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym – średnie (od 50 do 249 osób)	9,24*	7,29	1,27
		10	Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON według klas wielkości na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym – duże (powyżej 250 osób)	1,31*	0,93	1,41
III	Transport	11	Długość ścieżek rowerowych na 10 tys. km ²	278,67	520,35	0,54
		12	Długość ścieżek rowerowych na 10 tys. mieszkańców	2,25	1,07	2,11
		13	Długość dróg publicznych lokalnych na 100 km ² nawierzchni twardej	62,29*	95,92	0,65
		14	Udział wydatków gmin na drogi publiczne w wydatkach ogółem	7,96*	6,72	1,18
IV	Turystyka	15	Miejsca noclegowe w turystycznych obiektach noclegowych na 1000 ludności	7,20*	4,09	1,76
		16	Korzystający z noclegów w turystycznych obiektach noclegowych na 1000 ludności	190,38*	157,59	1,21
		17	Stopień wykorzystania turystycznych miejsc noclegowych we wszystkich obiektach noclegowych	29,53*	26,04	1,13
V	Rolnictwo	18	Gospodarstwa ogółem, użytki rolne w dobrej kulturze – ha	4,76	4,41	1,08
		19	Warzywa gruntowe – ha	766,32	479,55	1,60
		20	Ziemniaki – ha	679,79	852,40	0,80
		21	Owce – szt.	442,00*	153,00	2,88
		22	Kozy – szt.	199,00*	169,00	1,18
		23	Trzoda chlewna – szt.	10183,00	21729,00	0,47

* – przewaga – brak przewagi – równowaga

* Dane dostępne dla powiatu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://bdl.stst.gov.pl>; <https://wskaznikizrp.stat.gov.pl>.

W dziedzinie rozwoju gospodarczego przewagę konkurencyjną powiatu kozienickiego w stosunku do całego podregionu radomskiego w analizowanym 7-letnim okresie badawczym można wyraźnie dostrzec we wskaźniku cząstkowym: nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach o liczbie powyżej 9 osób na mieszkańca (ponad pięciokrotnie wyższe). Związane jest to głównie z położeniem na obszarze gminy Elektrowni Kozienice i budową w badanym okresie nowego bloku energetycznego o mocy 1000 MW.

Ten fakt sprawia, że również udział nakładów inwestycyjnych według PKD właśnie w pozycji przemysł i budownictwo jest w powiecie najwyższy – 98,3% i dalej odpowiednio: handel, naprawa pojazdów samochodowych; transport i gospodarka magazynowa 1,07%, pozostałe usługi – 0,58%, działalność finansowa i obsługa rynku nieruchomości – 0,40%, rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo – 0,10%. Z uwagi na znacznie mniejszą koncentrację nakładów inwestycyjnych w całym podregionie w porównaniu do powiatu w pozycji przemysł i budownictwo rozkład procentowy pozostałych działów klasyfikacji działalności gospodarczej według PKD jest w podregionie również bardziej zdekoncentrowany niż w powiecie kozienickim.

Znaczna koncentracja kapitałowa głównej działalności gospodarczej w powiecie kozienickim (elektrownia) może po części być przyczyną tego, że liczba podmiotów gospodarki narodowej nowo zarejestrowanych w REGON na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym jest niższa w gminie niż średnio w podregionie. Hipoteza powyższa do potwierdzenia wymaga jednak jeszcze bardziej szczegółowych analiz.

W dziedzinie zatrudnienia znajdują odzwierciedlenie informacje z dziedziny rozwoju gospodarczego, tj. mniejsza niż w podregionie liczba osób prowadzących działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym, a także mniejsza niż w podregionie liczba mikroprzedsiębiorstw (do 9 osób) i małych przedsiębiorstw (10-49) na 10 tys. osób w wieku produkcyjnym. Większą koncentrację kapitałową działalności gospodarczej w powiecie kozienickim potwierdzają znacznie wyższe niż w podregionie wskaźniki średnich (50-249) i dużych (pow. 250 osób) przedsiębiorstw.

W dziedzinie transportu przewagę konkurencyjną gminy/powiatu nad podregionem widać we wskaźnikach cząstkowych długości ścieżek rowerowych na 10 tys. mieszkańców i w udziale gmin na drogi publiczne w wydatkach ogółem.

W dziedzinie turystyki (coraz bardziej ważnej gałęzi gospodarki narodowej) istotną przewagę konkurencyjną powiatu nad podregionem widać we wszystkich trzech wskaźnikach cząstkowych: miejsca noclegowe w turystycznych obiektach noclegowych i korzystający z noclegów turystycznych w obiektach noclegowych na 1000 ludności oraz stopień wykorzystania turystycznych miejsc noclegowych we wszystkich obiektach noclegowych.

W dziedzinie rolnictwa przewaga konkurencyjna gminy nad podregionem widoczna jest w przeciętnej wielkości gospodarstwa, w tym użytków rolnych o dobrej kulturze. Dobra jakość gleb spowodowana jest tym, że część gminy leży w Dolinie Środkowej Wisły, która charakteryzuje się wysoką klasą bonitacyjną gleb – mady. Z tego wynika też najwyższa przewaga konkurencyjna gminy do podregionu w liczbie hektarów przeznaczonych pod uprawę warzyw. Pomimo że powierzchnia przeznaczona pod produkcję ziemniaków jest trochę niższa aniżeli średnia podregionu, to i tak stanowi bardzo znaczny udział w produkcji podregionu. Połowę średniej podregionu stanowi pogłowie trzody chlewnej. A liczba kóz i owiec znacznie przewyższa średnią podregionu.

3.3. Ład środowiskowy

Na podstawie 13 określonych przez GUS podstawowych wskaźników rozwoju zrównoważonego – segment środowiskowy autor wyodrębnił 11 wskaźników cząstkowych charakteryzujących ład środowiskowy. Do powyższych dołączono 2 wskaźniki z dziedziny ochrony powietrza i wód gruntowych (korzystający z instalacji gazowej i kanalizacyjnej), przyjęto bowiem, że generalnie wpływają one istotnie na kształtowanie ładu środowiskowego. Łącznie analizie poddano 13 wskaźników cząstkowych (tabela 3).

W dziedzinie zmian klimatu powiat kozienicki ma dużą przewagę konkurencyjną nad podregionem radomskim w wydatkach gmin na ochronę powietrza atmosferycznego i klimatu na jednego mieszkańca. Emisja dwutlenku węgla przez elektrownię może także wpływać na zmiany klimatu, ale nie bezpośrednio na obszarze powiatu (dalszy transport gazu ciepłarnianego za Wisłę na bardzo duży obszar z powodu przewagi wiatrów zachodnich).

Tabela 3. Pozycja konkurencyjna gminy Kozienice w kształtowaniu lokalnej jakości życia poprzez ład środowiskowy na tle gmin i powiatów całego podregionu radomskiego w latach 2010-2016 (w odsetkach albo według opisu wskaźnika)

Lp.	Dziedzina	Wskaźnik	Gmina*	Podre- gion	Gmina/ podre- gion
1	2	3	4	5	6
I	Zmiany klimatu	1 Wydatki gmin na ochronę powietrza atmosferycznego i klimatu na 1 mieszkańca	21,11*	7,77	2,72
II	Ochrona powietrza i wód gruntowych	2 Udział zanieczyszczeń zatrzymanych lub zneutralizowanych w urządzeniach do redukcji zanieczyszczeń w zakładach szczególnie uciążliwych w ogóle zanieczyszczeń wytworzonych – gazowe (bez CO ₂)	55,99*	51,00	1,10
		3 Udział zanieczyszczeń zatrzymanych lub zneutralizowanych w urządzeniach do redukcji zanieczyszczeń w zakładach szczególnie uciążliwych w ogóle zanieczyszczeń wytworzonych – pyłowe	99,90*	86,88	1,15
		4 Korzystający z instalacji gazowej w ludności ogółem	64,6	41,9	1,54
		5 Korzystający z instalacji kanalizacyjnej w ludności ogółem	84,7	54,6	1,55
III	Użytkowanie gruntów	6 Lesistość	39,97	23,75	1,68
IV	Bioróżnorodność	7 Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem	72,11	25,18	2,86
		8 Udział terenów zieleni w powierzchni ogółem	0,19	0,11	1,63

1	2	3	4	5	6	
V	Gospodarka odpadami	9	Ilość zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych zebranych w ciągu roku przypadająca na 1 mieszkańca	192,75	112,32	1,72
		10	Ścieki oczyszczane biologicznie i z podwyższonym usuwaniem biogenów w ściekach ogółem	100,00	99,97	1,00
		11	Liczba oczyszczalni przydomowych	115,57*	373,54	0,31
		12	Dziki wysypiska odpadów – liczba na 100 km ²	0,80*	0,74	1,08
		13	Dziki wysypiska odpadów – powierzchnia na 100 km ²	382,00*	630,31	0,61

* – przewaga – brak przewagi – równowaga

* Dane dostępne dla powiatu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://bdl.stst.gov.pl/>; <https://wskaznikizrp.stat.gov.pl/>.

W dziedzinie ochrona powietrza i wód gruntowych powiat kozienicki ma istotną przewagę konkurencyjną nad podregionem radomskim w: udziale zanieczyszczeń zatrzymanych lub zneutralizowanych w urządzeniach do redukcji zanieczyszczeń w zakładach szczególnie uciążliwych w ogóle zanieczyszczeń wytworzonych – zanieczyszczenia gazowe (bez dwutlenku węgla) oraz w udziale zanieczyszczeń zatrzymanych lub zneutralizowanych w urządzeniach do redukcji zanieczyszczeń w zakładach szczególnie uciążliwych w ogóle zanieczyszczeń wytworzonych – zanieczyszczenia pyłowe. Ważność pozytywnych wielkości tych wskaźników potwierdza fakt, że Elektrownia Kozienice jest największym podregionalnym i wojewódzkim emitentem wskazanych zanieczyszczeń.

W dziedzinie użytkowania gruntów gmina Kozienice ma istotną przewagę konkurencyjną nad podregionem radomskim w segmencie środowiskowym we wskaźniku ogólnej lesistości.

W dziedzinie bioróżnorodności gmina Kozienice ma istotną przewagę konkurencyjną w udziale terenów chronionych w powierzchni ogółem i w udziale terenów zieleni w powierzchni ogółem.

W dziedzinie gospodarki odpadami gmina Kozienice ma wyraźną przewagę konkurencyjną nad podregionem radomskim w ilości zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych przypadających na jednego mieszkańca. Powiat kozienicki ma też istotną przewagę nad podregionem radomskim w mniejszej powierzchni dzikich wysypisk odpadów przypadających na 100 km². Należy przy tym zauważyć, że GUS w okresie badawczym nie poddał jeszcze analizie statystycznej ilości odpadów posegregowanych, i to, że w powiecie kozienickim jest nadal większa niż w podregionie liczba dzikich wysypisk odpadów na 100 km².

3.4. Ład instytucjonalno-polityczny

Na podstawie 8 określonych przez GUS podstawowych wskaźników rozwoju zrównoważonego autor wyodrębnił 9 wskaźników cząstkowych charakteryzujących ład instytucjonalno-polityczny. Do powyższych dołączono 1 wskaźnik z dziedziny instrumenty ekonomiczne (wartość mienia komunalnego), przyjęto bowiem, że wpływa on istotnie na kształtowanie ładu instytucjonalno-politycznego. Łącznie analizie poddano 10 wskaźników cząstkowych (tab. 4).

Tabela 4. Pozycja konkurencyjna gminy Kozienice w kształtowaniu lokalnej jakości życia poprzez ład instytucjonalno-polityczny na tle gmin i powiatów całego podregionu radomskiego w latach 2010-2016 (w odsetkach albo według opisu wskaźnika)

Lp.	Dziedzina	Wskaźnik	Gmina*	Podregion	Gmina/ podregion
1	2	3	4	5	6
I	Otwartość i uczestnictwo	1 Liczba zarejestrowanych fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców	25,57*	25,05	1,02
		2 Frekwencja w wyborach samorządowych, I tura	53,81	58,86	0,91
		3 Udział radnych kobiet i radnych z wykształceniem wyższym w organach ustawodawczych gmin i powiatów – kobiety	27,07*	23,19	1,17
		4 Udział radnych kobiet i radnych z wykształceniem wyższym w organach ustawodawczych gmin i powiatów – osoby z wykształceniem wyższym	37,97*	41,66	0,91
II	Instrumenty ekonomiczne	5 Wpływy do budżetów gmin z tytułu opłat eksploatacyjnych na 1 mieszkańca	0,49*	1,09	0,45
		6 Środki pozyskane z Unii Europejskiej na finansowanie programów i projektów unijnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca	1935,87	1286,99**	1,50
		7 Wydatki z budżetów gmin i powiatów na obsługę długu publicznego na 1000 zł dochodów ogółem budżetów gmin i powiatów ogółem (gminy i powiaty łącznie)	7,27*	8,40	0,87
		8 Udział wydatków inwestycyjnych gmin i powiatów w wydatkach ogółem	16,70*	16,48	1,01
		9 Wartość mienia komunalnego <i>per capita</i>	14472,66	8290,45***	1,74
		10 Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem	22,70	23,03	0,98

* Dane dostępne dla powiatu. ■ – przewaga □ – brak przewagi □ – równowaga

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://bd1.stst.gov.pl>; <https://wskaznikizrp.stat.gov.pl>.

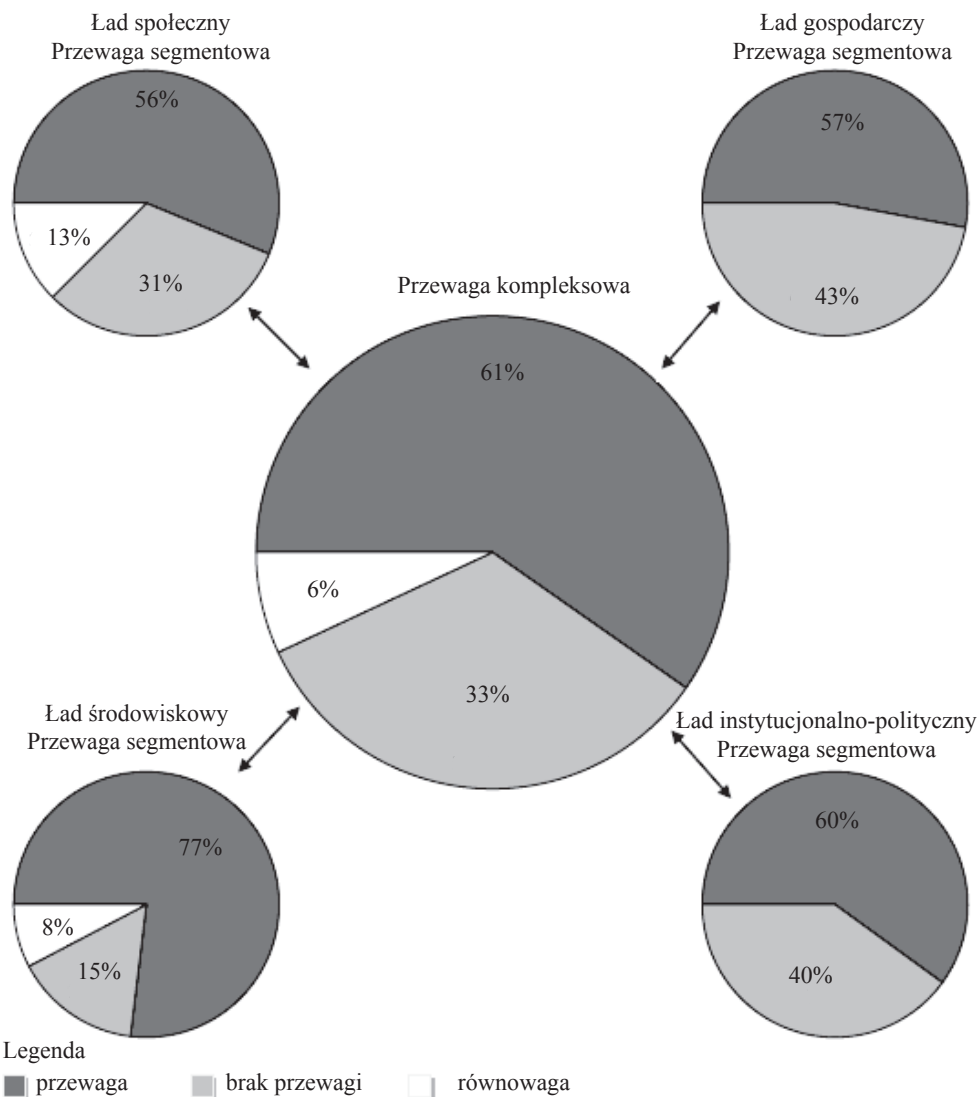
3.5. Lokalna jakość życia jako wynik przewagi konkurencyjnej gminy w równoważeniu rozwoju

W celu określenia kompleksowej przewagi konkurencyjnej gminy Kozienice na tle wszystkich gmin i powiatów całego podregionu radomskiego wyliczono najpierw na podstawie tabel 1, 2, 3, 4 przewagi segmentowe w następujący sposób. Przyjęto, że wszystkie wskaźniki mają jednakowe wagi, i wyliczono względną przewagę konkurencyjną w każdym z czterech segmentów, przyjmując każdorazowo liczbę wszystkich wskaźników cząstkowych za 100%. Po wyliczeniu w taki sposób przewagi segmentowej ustalono przewagę kompleksową jako średnią arytmetyczną 4 przewag segmentowych. Przyjęto również dla lepszego graficznego odzwierciedlenia owych „równoważeń”, że suma powierzchni kół czterech segmentów ($r = 2$ cm) równa się powierzchni koła przewagi kompleksowej ($r = 4$); rys. 1.

Jak wynika z wykresu, najwyższą przewagę konkurencyjną nad całym podregionem liczoną w sposób opisany powyżej gmina Kozienice posiada w segmencie ładu środowiskowego – 77%, a najmniejszą w segmencie ładu społecznego – 56%. Przewaga kompleksowa wynosi 61%. Biorąc pod uwagę to, że dodatkowo 6% wskaźników jest w stanie „równowagi” (do potencjalnie szybszego poprawienia), można uznać, że kompleksowa przewaga konkurencyjna gminy Kozienice nad średnią podregionu radomskiego wynosi około 2/3.

To mocny argument, aby uznać na podstawie analiz danych GUS, że gmina Kozienice w sposób istotny wpływa na konkurencyjność podregionu radomskiego w kształtowaniu lokalnej jakości życia (rys. 1).

Zaproponowane przez autora powyższe opracowanie danych GUS może być ciekawym narzędziem do potwierdzania tzw. intuicyjnych przewag konkurencyjnych gminy formułowanych przez różne środowiska społeczne, zawodowe bądź samorządowe. Może być także inspiracją do bardziej szczegółowych opracowań naukowych.

Rys. 1. Przewaga konkurencyjna gminy Kozienice w kształtowaniu lokalnej jakości życia poprzez rozwój zrównoważony na tle gmin i powiatów całego subregionu radomskiego*, w latach 2010-2016**

* W łącznych odsetkach poszczególnych grup wskaźników; ** podregion na poziomie NTS-3 składa się z: miasta Radom i powiatów ziemskich: białobrzeskiego, kozienickiego, lipskiego, przysuskiego, radomskiego, szydłowieckiego, zwoleńskiego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel „Wskaźniki zrównoważonego rozwoju wg ładu: społecznego, gospodarczego, środowiskowego i instytucjonalno-politycznego”; <https://bdl.stst.gov.pl>; <https://wskaznikizrp.stat.gov.pl>.

4. Konkurencyjność własna gminy Kozenice na podstawie warsztatowej analizy SWOT

Jedną z podstawowych zasad – wpisaną we współczesny kanon planowania strategicznego, szczególnie na poziomie lokalnym – jest zasada konsensusu społeczności lokalnej. Polega ona na tworzeniu strategii z uwzględnieniem potrzeb i aspiracji społeczności gminy, tak aby stała się ona narzędziem ich zaspokojenia. Stosowanie tej zasady gwarantuje nie tylko adekwatność treści strategii w stosunku do owych potrzeb i aspiracji, ale również możliwie maksymalne zaangażowanie obywateli w proces planowania strategicznego. Dokonuje się tego metodą reprezentacyjną, tzn. zapraszając do prac nad strategią przedstawicieli społeczności lokalnej, zwanych liderami lokalnymi, reprezentujących różne terytoria, środowiska i grupy interesów. Prace te mają postać warsztatów strategicznych, a skuteczność tej metody została wielokrotnie pozytywnie zweryfikowana w dziesiątkach tysięcy polskich i zagranicznych samorządów lokalnych i ponadlokalnych.

W procesie budowy Strategii Rozwoju Gminy Kozenice na lata 2018-2030 warsztaty strategiczne odbyły się w Kozenicach w dniach 5, 8, 9, 12, 13, 19 i 20 lutego 2018 r. Zaproszeni, w imieniu społeczności lokalnej, liderzy zaprezentowali swoje opinie i spostrzeżenia na temat silnych stron gminy, jej problemów i zagrożeń, a także szans rozwojowych. Podczas prac atuty definiowano jako najważniejsze istniejące współcześnie właściwości gminy Kozenice, które są aktywnymi lub nieaktywnymi, lecz możliwymi do zaktywizowania źródłami jej rozwoju. Problemy przedstawiano jako najważniejsze, istniejące współcześnie, właściwości gminy Kozenice, które są hamulcami lub barierami jej rozwoju społecznego, gospodarczego lub środowiskowego, a których źródła (przyczyny) mogą znajdować się zarówno na terenie gminy, jak i poza nią. Szanse ujęte jako możliwości rozwojowe przedstawiano z podziałem na wewnętrzne i zewnętrzne. Szanse wewnętrzne to wyróżniające gminę Kozenice, mające dziś swoje źródło na jej terenie, szczególne możliwości wykreowania nowych mocnych stron, zdyskontowania istniejących mocnych stron, rozwiązania problemów, wyeliminowania zagrożeń lub zabezpieczenia się przed nimi. Szanse zewnętrzne to obecne lub przyszłe, lecz wysoce prawdopodobne, najważniejsze, pozytywne czynniki zewnętrzne mogące, po spełnieniu pewnych warunków, zdynamizować rozwój gminy Kozenice. Zagrożenia – jako najważniejsze zagrożenia dla rozwoju – zdefiniowano również, stosując podział na wewnętrzne, czyli współczesne właściwości gminy Kozenice, które są nieaktywnymi, lecz możliwymi do zaktywizowania barierami lub hamulcami jej rozwoju, oraz zewnętrzne negatywne czynniki zewnętrzne, których zaistnienie w przyjętym horyzoncie czasowym jest wysoce prawdopodobne i które mogą negatywnie wpłynąć na rozwój gminy.

Spośród wszystkich atutów, problemów, szans i zagrożeń zaproponowanych przez kilkuset uczestników wszystkich siedmiu warsztatów przyjęte zostały tylko

te, które uzyskały niekwestionowaną akceptację wszystkich zebranych wyrażoną w formie głosowania. W związku z tym w celu skonstruowania narzędzia wstępnego badania konkurencyjności własnej gminy autor dla uproszczenia przyjmuje, że wszystkie przyjęte punkty analizy SWOT (atuty, problemy, szanse, zagrożenia) mają jednakowe wagi. Przyjęcie takiego upraszczającego założenia potwierdza dodatkowo to, że wszystkie elementy analizy cząstkowej były dla wspólnie i pozytywnie głosujących równie ważne. Podkreślić należy, że w celu bardziej szczegółowych analiz podjęcie prób „ważenia” każdego czynnika jest bardzo trudne i złożone oraz niesie ze sobą kolejne ryzyko analityczne, wynikające np. z subiektywnej uznaniowości.

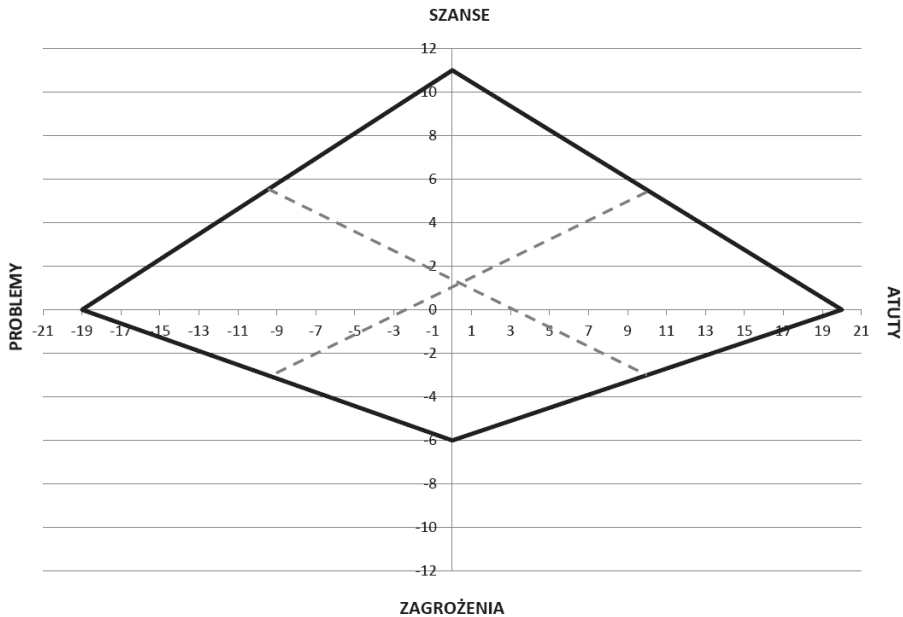
W związku z tym w autorskim graficznym narzędziu badawczym analizie ilościowej poddane będą wszystkie przyjęte na warsztatach wyznaczniki cząstkowe. Wypracowany podczas warsztatów materiał – z zastosowaniem analizy SWOT – pozwolił bowiem na pogrupowanie tych wyznaczników w wyodrębnionych przez autora pięciu segmentach istotnie wpływających na konkurencyjność własną gminy: gospodarczego (w tym rolniczego), społecznego, turystyczno-rekreacyjnego, samorządowego i środowiskowego.

Dla każdego segmentu autor zaproponował analizę graficzną opartą na dwóch osiach: X – (problemy, atuty) oraz Y – (zagrożenia, szanse). Na każdej z osi zaznaczono liczbę wyznaczników w każdej części analizy SWOT. Następnie połączono te cztery punkty prostymi, otrzymując figurę geometryczną w postaci czworokąta, na którego obszarze mieści się cały obszar złożoności tematycznej danego segmentu. Następnie wyznaczono „środek ciężkości” każdego czworokąta w punkcie przecięcia prostych łączących środki przeciwległych boków. Położenie punktu środka ciężkości w danej ćwiartce wyznaczonej przez oś X i Y autor proponuje przyjmując jako najbardziej prawdopodobne miejsce określające konkurencyjność własną (autokonkurencyjność) w każdym z pięciu warsztatowych segmentów.

4.1. Segment gospodarczy, w tym rolniczy

Wyodrębniony przez autora segment gospodarczy stanowi połączenie wypracowanych na warsztatach strategicznych grup tematycznych, tj. gospodarczej, w tym rolniczej, infrastruktury technicznej, rozwiązań techniczno-organizacyjno-prawnych, lokalizacyjnych i przestrzennych, a także innej, której zagadnień nie ujęto uprzednio w żadnej z grup. Tym samym w segmencie gospodarczym uzyskano 20 atutów, 19 problemów, 11 szans i 6 zagrożeń. Stosując analizę porównawczą, autor określił prawdopodobną pozycję gminy w omawianym segmencie.

Analiza ilościowa SWOT gminy Kozienice w segmencie gospodarczym, w tym rolniczym, pozycjonuje ją w najlepszej ćwiartce wykresu (atuty, szanse), ze wskazaniem na szanse. Większość z nich to szanse zewnętrzne, czyli obecne lub przyszłe wysoce prawdopodobne, najważniejsze czynniki zewnętrzne, mogące po spełnieniu określonych warunków zdynamizować rozwój gminy. Mała liczba szans wewnętrznych dająca bardziej prawdopodobną możliwość wykreowania nowych atutów włas-

Rys. 2. Pozycja gminy Kozienice w segmencie gospodarczym, w tym rolniczym, wg warsztatowej analizy SWOT (ujęcie ilościowe)

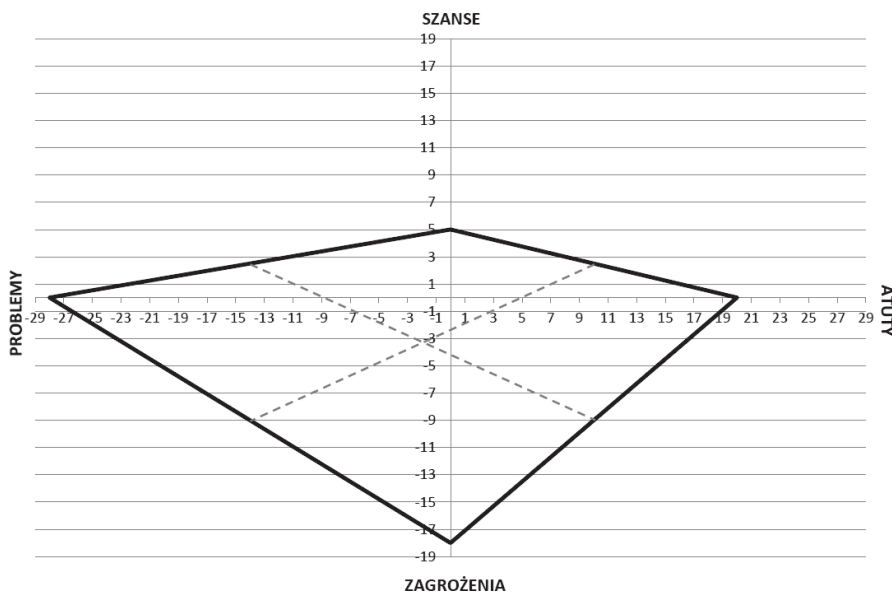
Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu z warsztatów strategicznych.

nych powinna mobilizować samorząd lokalny do większej kreatywności w tym zakresie. Przewaga atutów nad zagrożeniami informuje o bardzo dobrym aktualnie gospodarczym potencjale własnym gminy. Wśród wszystkich zdiagnozowanych w tym segmencie atutów gminy (20) w ocenie autora większość z nich (13) to aktywne źródła własnej jej rozwoju. Pozostałe (13) są mało aktywne i potrzebują właściwej diagnozy do ich lepszego zaktywizowania.

4.2. Segment społeczny

Wyodrębniony przez autora segment społeczny stanowi połączenie wydzielonych na warsztatach strategicznych grup tematycznych, tj. społecznej, w tym infrastruktury społecznej, rozwiązań techniczno-organizacyjno-prawnych, demografii, bezrobocia, bezpieczeństwa, a także innej, której zagadnień nie ujęto uprzednio w żadnej z grup. Tym samym w segmencie społecznym uzyskano 20 atutów, 28 problemów, 5 szans i 18 zagrożeń. Stosując analizę porównawczą, autor określił prawdopodobną pozycję gminy w omawianym segmencie.

Jak wynika z rys. 3, złożoność tematyczna konkurencyjności własnej gminy w segmencie społecznym jest bardzo rozległa. Pomimo tego „środek ciężkości” czworokąta społecznego jest blisko punktu równowagi, jednak niestety w „najtrudniejszej” ćwiartce (problemy, zagrożenia). Większość z 28 problemów (18) skupia

Rys. 3. Pozycja gminy Kozienice w segmencie społecznym wg warsztatowej analizy SWOT (ujęcie ilościowe)

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu z warsztatów strategicznych.

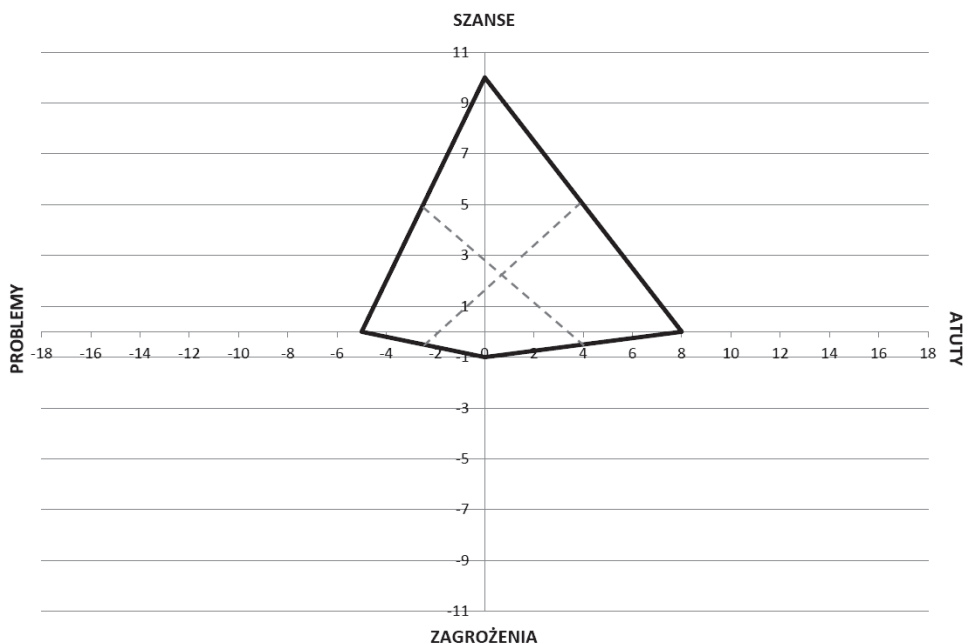
się wokół trzech grup tematycznych: zdrowie – 7, praca – 8 i demografia – 4. Póki co temat ochrony zdrowia ma małe szanse być rozwiązany na poziomie lokalnym, bo usługi z tego zakresu są finansowane przez rząd, który 3 lata po wyborach nie poczynił żadnych skutecznych działań w tym zakresie. Jednocześnie „zreformował” system edukacji, który z tego powodu wygenerował, zdaniem autora, nieuzasadnione znaczne koszty, bez gwarancji poprawy jakości nauczania. Środki te można było przeznaczyć na ochronę zdrowia. Problemy zgłaszane w związku z rynkiem pracy wynikają po części z problemów demograficznych (starzenie się społeczności lokalnej) oraz ze wzrostu aspiracji i oczekiwań społecznych. Z powodu mniejszej liczby rąk do pracy pracownicy nie chcą już przyjąć każdej pracy za ich zdaniem mało satysfakcjonujące wynagrodzenie. Zaburzenie na rynku pracy spowodował też program rządowy 500+.

Zdefiniowane warsztatowo zagrożenia (18) mają w połowie charakter wewnętrzny i w połowie zewnętrzny. Swe źródła mają głównie w procesach demograficznych, rynku pracy i środowiskowych, traktowanych w tym ujęciu jako możliwość obniżenia w przyszłości poczucia bezpieczeństwa publicznego (ekologia i środowisko) wśród społeczności lokalnej. Zwiększone odczucie społeczności lokalnej dotyczące zagrożenia społecznego ze strony środowiska może wynikać także z większej świadomości społecznej mieszkańców, wyższego poziomu edukacji ekologicznej,

większych oczekiwań poczucia bezpieczeństwa jako ważnej determinanty lokalnej jakości życia. Wzrost poczucia zagrożenia wynika również ze wzrostu zmienności, niepewności otoczenia, jest także wynikiem świadomości niedostatków poszczególnych elementów kapitału społecznego.

4.3. Segment turystyczno-rekreacyjny

Obszar zaprezentowanego przez autora segmentu turystyczno-rekreacyjnego jest adekwatny do wskazanej podczas warsztatów grupy zagadnień. Zdefiniowano w nim 8 atutów, 5 problemów, 10 szans i 1 zagrożenie. Stosując analizę porównawczą, autor określił prawdopodobną pozycję gminy w omawianym segmencie.

Rys. 4. Pozycja gminy Kozienice w segmencie turystyczno-rekreacyjnym wg warsztatowej analizy SWOT (ujęcie ilościowe)

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu z warsztatów strategicznych.

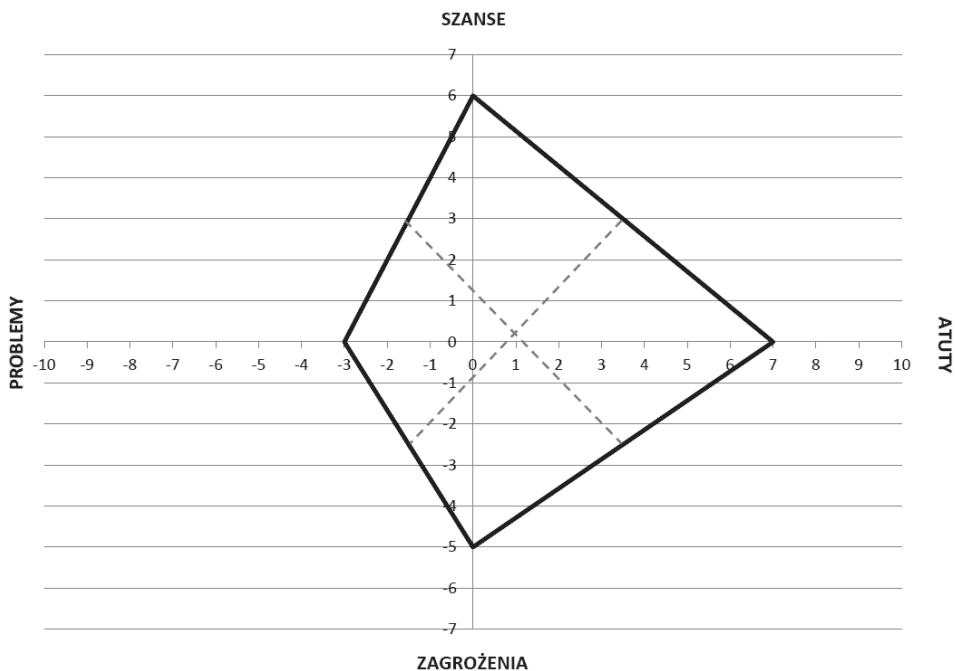
Własna pozycja konkurencyjna gminy Kozienice w segmencie turystyczno-rekreacyjnym wg warsztatowej analizy SWOT prezentuje się bardzo korzystnie (rys. 4).

Tematyczny „środek ciężkości” położony jest wyraźnie w najlepszej ćwiartce (atuty, szanse), z mocnym wskazaniem na potencjalne szanse w tym zakresie (10), wśród których prawie wszystkie mają swoje zewnętrzne źródła. Może to świadczyć o wzrastającym potencjale popytowym na usługi w tym zakresie odbiorców ponadlokalnych. Podkreślić należy, iż wszystkie atuty gminy Kozienice (8) są już

obecnie aktywnymi źródłami jej rozwoju, ale nadal potrzebują intensywnych, kosztownych i czasochłonnych działań do ich gruntownego i trwałego zaktywizowania.

4.4. Segment samorządowy

Obszar zaprezentowanego przez autora segmentu samorządowego, podobnie jak turystyczno-rekreacyjny, jest adekwatny do wskazanej podczas warsztatów grupy zagadnień. Zdefiniowano w nim 7 atutów, 3 problemy, 6 szans i 5 zagrożeń. Stosując analizę porównawczą, autor określił prawdopodobną pozycję gminy w omawianym segmencie. Powyższy segment w analizie SWOT jest ujmowany w węższym wymiarze, skoncentrowanym głównie na samorządzie terytorialnym, rozumianym głównie jako „administrowanie” samorządowe.

Rys. 5. Pozycja gminy Kozienice w segmencie samorządowym wg warsztatowej analizy SWOT (ujęcie ilościowe)

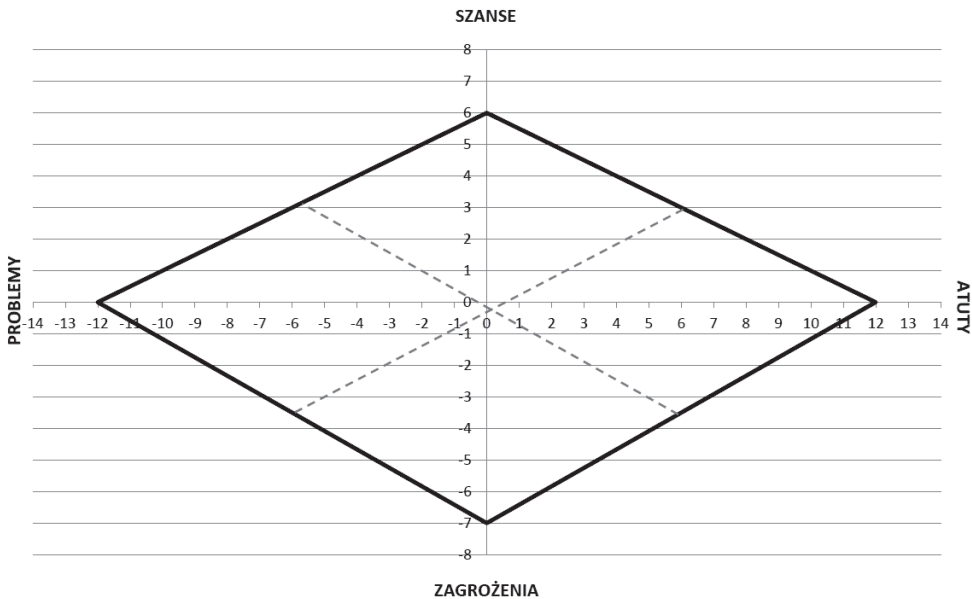
Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu z warsztatów strategicznych.

Prawdopodobna własna pozycja konkurencyjna gminy Kozienice w segmencie samorządowym znajduje się w najbardziej korzystnej ćwiartce (atuty, szanse) ze wskazaniem w kierunku atutów, czyli własnych mocnych stron. Istnieją one wspólnie i w ocenie autora wszystkie (7) są w dużym stopniu aktywne, dalsze ich zaktywizowanie będzie zależało od aktualnych potrzeb samorządu gminy Kozieni-

ce. W szansach rozwoju samorządu przeważają czynniki zewnętrzne, w tym głównie o charakterze finansowym i politycznym.

4.5. Segment środowiskowy

Wyodrębniony przez autora segment środowiskowy stanowi połączenie wydzielonych na warsztatach strategicznych grup tematycznych, tj. środowiskowej, lokalizacyjnej i przestrzennej, a także innej, której zagadnień nie ujęto uprzednio w żadnej z grup. Tym samym w segmencie środowiskowym wskazano 12 atutów, 12 problemów, 6 szans i 7 zagrożeń. Stosując analizę porównawczą, autor określił prawdopodobną pozycję gminy w omawianym segmencie.

Rys. 6. Pozycja gminy Kozienice w segmencie środowiskowym wg warsztatowej analizy SWOT (ujęcie ilościowe)

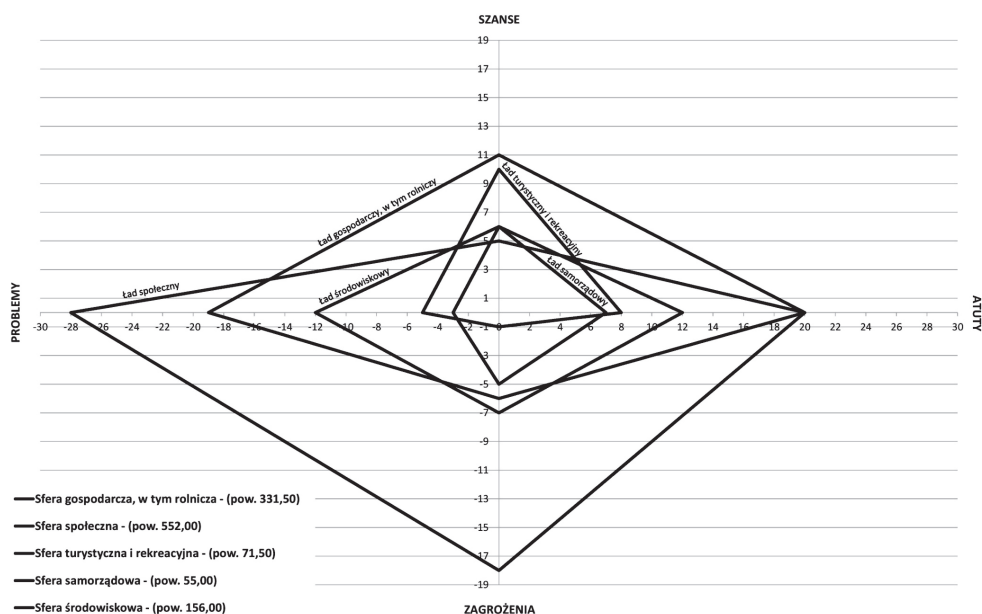
Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu z warsztatów strategicznych.

Segment środowiskowy, charakteryzujący własną pozycję konkurencyjną gminy, wykazuje się stanem największej „równowagi”, bo jego „środek ciężkości” trudno przypisać do którejkolwiek z czterech ćwiartek (rys. 6). Należy zauważyć dwukrotną przewagę obecnego potencjału własnego gminy w tym segmencie (atuty), ale również dwukrotną przewagę w „problemach” nad przyszłymi szansami oraz zagrożeniami gminy, co powinno napawać ostrożnym optymizmem na przyszłość. Duży środowiskowy potencjał własny gminy świadczy o jej trwałej przewadze

konkurencyjnej w tym zakresie. Znaczna liczba dostrzeżonych przez uczestników warsztatów problemów (słabych stron własnych gminy) dowodzi o wysokiej świadomości ekologicznej respondentów i ich trosce o, trudną do utrzymania, równowagę środowiskową obecną (problemy) oraz przyszłą (zagrożenia). Wszystkie atuty gminy w tym segmencie (11) są w ocenie autora w dużym stopniu aktywnymi źródłami jej rozwoju. Przyszłe szanse na przewagę konkurencyjną gminy w dziedzinie środowiskowej mają w jednakowym stopniu źródła wewnętrzne, jak i zewnętrzne.

4.6. Złożoność i rozpiętość tematyczna segmentów

Na zakończenie próby oceny konkurencyjności własnej gmin na podstawie warsztatowej analizy SWOT z wykorzystaniem narzędzi skonstruowanych przez autora należy całościowo określić złożoność i rozpiętość tematyczną wszystkich pięciu analizowanych segmentów (rys. 7). W tym celu wyliczono powierzchnię każdego z czworokątów przy zastosowaniu jednakowej skali. W rezultacie największą złożoność tematyczną (powierzchnię czworokąta) uzyskał segment społeczny (552), następnie gospodarczy, w tym rolniczy (332), środowiskowy (156), turystyczno-rekreacyjny (72) i samorządowy (55). Jak widać, największy segment ma w ocenie

Rys. 7. Porównanie złożoności i rozpiętości tematycznej segmentów wg warsztatowej analizy SWOT (ujęcie ilościowe)

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu z warsztatów strategicznych.

respondentów 10-krotnie większą złożoność tematyczną w porównaniu do najmniejszego segmentu wg warsztatowej analizy SWOT. Własna pozycja konkurencyjna gminy w prawie wszystkich segmentach jest dobra bądź bardzo dobra. Wyjątek stanowi segment społeczny, gdzie „środek ciężkości” oddalił się od stanu równowagi w kierunku ćwiartki (problemy, zagrożenia). Pomimo tego pod kątem rozpiętości tematycznej najwięcej obecnych atutów posiada również segment społeczny i gospodarczy, natomiast najwięcej przyszłych szans segment gospodarczy, w tym rolniczy i turystyczno-rekreacyjny.

5. Wnioski końcowe – konkurencyjność podregionalna a konkurencyjność lokalna gminy

1. Po zrealizowaniu celu opracowania, odpowiadając na postawione na wstępie pytanie badawcze, należy stwierdzić, że analizowane wyznaczniki cząstkowe, segmentowe i kompleksowe istotnie oddziałują na względną (podregionalną) i własną (lokalną) przewagę konkurencyjną gminy Kozienice w kształtowaniu lokalnej jakości życia mieszkańców.

2. Gmina Kozienice istotnie wpływa na konkurencyjność podregionu radomskiego w kształtowaniu lokalnej jakości życia mieszkańców we wszystkich czterech przewagach segmentowych GUS: społecznej – 56%, gospodarczej – 57%, środowiskowej – 77%, instytucjonalno-politycznej – 60% oraz kompleksowej – 61% (rys. 1), co znajduje pełne potwierdzenie (z wyjątkiem segmentu społecznego) w warsztatowej analizie SWOT uzupełnionej dodatkowo o przewagę konkurencyjną podsegmentu rolnictwa i segmentu turystyczno-rekreacyjnego.

3. Pomimo zastosowania zupełnie odmiennych metod badawczych (w konkurencyjności względnej – GUS, w konkurencyjności własnej – analiza warsztatowa SWOT) trzy główne strategiczne filary rozwoju zrównoważonego, kształtującego lokalną jakość życia (społeczny, gospodarczy i środowiskowy), w analizie ilościowej wyznaczników cząstkowych mają podobny zakres tematycznej ważności i złożoności, odpowiednio w odsetkach: segment społeczny: GUS – 41,0, SWOT – 47,3; gospodarczy: GUS – 29,5, SWOT – 28,4; środowiskowy: GUS – 16,7, SWOT – 13,4.

4. Przyjęta badawcza metoda triangulacji nie daje możliwości bezpośrednich porównań konkurencyjności gminy w podregionie i konkurencyjności własnej, ponieważ ocena konkurencyjności względnej opiera się na danych twardych (GUS), a ocena konkurencyjności własnej opiera się na danych miękkich (opinie uczestników warsztatów – SWOT); jednak taka właśnie konfrontacja umożliwia przeprowadzenie lepszych jakościowo badań, które dostarczają pełniejszych i bardziej komplementarnych informacji.

5. Dzięki temu można m.in. dostrzec i zdiagnozować najwięcej problemów i zagrożeń w segmencie społecznym (SWOT) – wynikających z większej świadomości

mości społecznej mieszkańców, wyższego poziomu edukacji, większych oczekiwań w zakresie poczucia bezpieczeństwa, wzrostu zmienności i niepewności otoczenia oraz niedostatków niektórych elementów kapitału społecznego; jednak z drugiej strony – co powinno inspirować do pogłębionych analiz (pomimo powyższych problemów i zagrożeń) w ocenie konkurencyjności względnej (GUS) gmina Kozienice miała w tym segmencie istotną przewagę konkurencyjną (56%) w podregionie radomskim w kształtowaniu lokalnej jakości życia.

6. Według strategicznej ważności i złożoności tematycznej należy na początek poddać analizie segment społeczny, gdzie wg konkurencyjności względnej GUS (3.1) jest wiele stymulant i przewag rozwojowych gminy w stosunku do regionu w zakresie zdrowia, dostępu do rynku pracy, ubóstwa i warunków życia, edukacji, kultury i sztuki, natomiast w zakresie konkurencyjności względnej respondenci SWOT (4.2.2) zupełnie odmiennie widzą wyznaczniki cząstkowe konkurencyjności, w rynku pracy dostrzegli bowiem aż 8 problemów, w ochronie zdrowia 7, a w demografii jedynie 4, a to właśnie problemy demograficzne w ocenie autora są głównymi słabymi stronami potencjału własnego gminy; takie postrzeganie wynika również z nieskuteczności kolejnych reform rządowych w zakresie zdrowia oraz wzrostu oczekiwań mieszkańców (przy mocno spadającym bezrobociu) co do warunków pracy i płacy. Gorsze w stosunku do pozostałych pozycjonowanie tego segmentu wg SWOT (rys. 3) wynika także z wielu sformułowanych i wg respondentów, niewystarczająco zaspokojonych potrzeb w zakresie bezpieczeństwa publicznego. Szczegółnej i pogłębionej analizy wymaga to, że pomimo bardzo dużej liczby własnych atutów społecznych gminy respondenci dostrzegają mało szans rozwojowych z tym związanych (rys. 3).

7. W strategicznym segmencie gospodarczym (3.2) względną przewagę konkurencyjną gminy (GUS) kształtują nakłady inwestycyjne, duże i średnie przedsiębiorstwa, transport, turystyka i rolnictwo; respondenci SWOT (4.2.1) potwierdzają, że te dziedziny to zaktywizowane atuty gminy, zwracając jednocześnie uwagę na pozostałe, które należy uaktywnić, oraz na kolejne problemy: mikroprzedsiębiorców, transportowe i infrastrukturalne; należy zauważyć, że właśnie w segmencie gospodarczym uczestnicy warsztatów zarazem dostrzegli najwięcej szans rozwojowych spośród wszystkich analizowanych segmentów (rys. 7).

8. Ostatni segment strategiczny dla rozwoju zrównoważonego i jakości życia to segment środowiskowy (3.3), który ma największą względną przewagę konkurencyjną w podregionie (rys. 1, przewaga 77%), wynikającą głównie z naturalnych walorów gminy, obszarów chronionych i zakrojonych na szeroką skalę działań gminy w zakresie ochrony powietrza i wód gruntowych oraz gospodarki odpadami; takiej przewagi nie widać w opinii uczestników warsztatów SWOT, ponieważ w środowiskowym potencjale własnym gminy widzą oni dużą liczbę atutów, ale i tak samo dużo problemów. Szczegółnej i pogłębionej analizy wymaga to, że pomimo dużej liczby atutów środowiskowych gminy respondenci dostrzegają zbyt mało szans rozwojowych z tym związanych (rys. 6).

9. Kolejne, ostatnie dwa porównywalne segmenty budowane wg odmiennej metodologii to instytucjonalno-polityczny (3.4) segment względnej konkurencyjności (GUS) i segment samorządowy (4.2.4) konkurencyjności własnej (SWOT). Z danych statystycznych wynika przewaga konkurencyjna względna gminy w zakresie aktywności stowarzyszeniowej mieszkańców i aktywności samorządowej kobiet, wielkości środków pozyskanych przez gminę z UE, niskiego poziomu zadłużenia, wysokich wydatków inwestycyjnych i dużej wartości nowo wybudowanego mienia komunalnego. Uczestnicy warsztatów również zwracają uwagę na te aktywne atuty i szanse gminy, wskazując jednocześnie na problemy odgórnego, instrumentalnego upolityczniania samorządności terytorialnej, zagrożenia ograniczenia możliwości pozyskania środków UE, zmniejszenia wydatków inwestycyjnych i zwiększenia wydatków bieżących gminy oraz konflikty we władzach lokalnych mające swe przyczyny w polityce państwowej i partyjnej.

10. Ostatni analizowany segment to – wydzielony na wniosek uczestników warsztatów SWOT – segment turystyczno-rekreacyjny (4.2.3), który prezentuje się najbardziej korzystnie (rys. 4), bo odmiennie od pozostałych segmentów, pomimo dużej liczby aktywnych atutów (7), ma jeszcze większą liczbę szans, głównie zewnętrznych (10), co predestynuje gminę Kozienice do rozwijania funkcji turystycznych. Potwierdza to analiza konkurencyjności względnej GUS w segmencie gospodarka, dziedzinie turystyka (tab. 2). Zgłoszone problemy SWOT, w dużym stopniu zależne od gminy, a w mniejszym od podmiotów komercyjnych, są na bieżąco przez gminę rozwiązywane bądź planowane do rozwiązania w niedalekiej przyszłości. Adresatami usług turystycznych i sportowych są głównie mieszkańcy podregionu radomskiego, aglomeracji warszawskiej, a także, w mniejszym stopniu, innych regionów Polski; natomiast bogata, nowoczesna i różnorodna oferta w zakresie rekreacji fizycznej i duchowej (kultura), będącej mocną stroną gminy (GUS, SWOT), dotyczy głównie mieszkańców gminy Kozienice i całego podregionu radomskiego.

11. Dodatkowe wnioski (15) płynące z analizy samorządowego diamentu Portera (4.1), w połączeniu z wnioskami wynikającymi z konfrontacji konkurencyjności podregionalnej z lokalną gminą, powinny być pomocne w budowaniu nowej strategii rozwoju gminy Kozienice, w szczególności w trafnym określeniu warunków popytowych, optymalnym wykorzystaniu czynników produkcji, sektorów powiązanych i pokrewnych, właściwym podziale realizacji zadań własnych gminy pomiędzy samorząd i organizacje pozarządowe, a przede wszystkim w kreowaniu jak największej liczby szans wewnętrznych i zewnętrznych we wszystkich analizowanych segmentach i skutecznym zamienianiu ich w aktywne atuty, będące potencjałem własnym gminy, który wpływa na rozwój zrównoważony i przewagę konkurencyjną (względną i własną) gminy Kozienice w kształtowaniu lokalnej jakości życia mieszkańców.

Literatura

- Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski*, 2014, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk.
- Bank Danych Lokalnych – www.bdl.sts.gov.pl.
- Czapiński J., 2002, *Quo vadis homo?*, [w:] *Wymiary życia społecznego, Polska na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] Marody M. (red.), WN Scholar, Warszawa, s. 377.
- Czapiński J., Panek T., 2001, *Diagnoza społeczna 2000*, Warszawa.
- Domański B., Guzik R., 2000, *Konkurencyjność i ranga wielkich miast Polski w świetle inwestycji zagranicznych firm produkcyjnych*, Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, nr 192.
- Gałaszka K., 2006, *Wydatki budżetowe gmin a poziom życia mieszkańców (na podstawie gmin województwa śląskiego)*, [w:] *Działalność jednostek samorządu terytorialnego, wybrane zagadnienia prawne i ekonomiczne*, red. J Czempas, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice, s. 107-122.
- Głąbicka K., Kalotka J. (red.), 2008, *Zbadanie potencjału innowacyjnego subregionu radomskiego – raport z badań*, Politechnika Radomska, Radom.
- Gucwa-Leśny E., 2002, *Zmiany poziomu życia i ich społeczne uwarunkowania*, [w:] *Wymiary życia społecznego, Polska na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] Marody M. (red.), WN Scholar, Warszawa, s. 177-199.
- Janoś-Kresło M., 2008, *Usługi społeczne a zrównoważony rozwój regionów*, MIO SGH, Warszawa.
- Kańtoch B., Szatur-Jaworska B., 1998, *Potrzeby ludzkie i poziom życia w polityce społecznej*, [w:] *Polityka społeczna*, Rajkiewicz A., Supińska J., Księżopolski M. (red.), Wydawnictwo „Śląsk”, s. 47.
- Kordos J., 1997, *40 lat badań budżetów gospodarstw domowych w Polsce*, Wiadomości Statystyczne.
- Kurzynowski A., 2002, *Polityka społeczna*, SGH IGS, Warszawa, s. 20.
- Lissowski A., Putz J., 2002, *Potrzeby zdrowotne w świetle samooceny*, [w:] *Potrzeby socjalno-medycynej ludności w wybranych rejonach*, red. A. Kuzynowski, SGH IGS Warszawa, s. 198.
- Lodkowska G., 1985, *Przestrzenne zróżnicowanie poziomu i warunków życia ludności w Polsce w 1980 roku*, Przegląd Geograficzny, t. LVII, z. 3, PWN, Warszawa.
- Luszniewicz A., 1982, *Statystyka społeczna*, PWE, Warszawa, s. 11.
- Małecki E.J., 2000, *Knowledge and regional competitiveness*, Erkunde Band, nr 54, s. 334.
- Misala J., 2007, *Region radomski w gospodarce Polski i Unii Europejskiej dzisiaj i w przyszłości – raport z badań*, [w:] *Problemy integracji subregionu radomskiego z gospodarką Polski i Unii Europejskiej*, Radom, s. 63-110.
- Misala J. (red.), 2007, *Problemy integracji subregionu radomskiego z gospodarką Polski i Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Politechniki Radomskiej, Radom, s. 64-83.
- Ostasiewicz W., 2004, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, [w:] *Ocena i analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia*, red. W. Ostasiewicz, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Wrocław, s. 11-13.
- Rakowski W., 2007, *Nadrabianie zaległości czy trwanie dystansu?*, [w:] *Problemy integracji subregionu radomskiego z gospodarką Polski i Unii Europejskiej*, Radom, s. 12.
- Rakowski W., (red.), 2003, *Warunki życia wybranych społeczności lokalnych na początku XXI wieku*, SGH IGS, Warszawa, s. 352-353.
- Ranking zamożności samorządów, 2017, Wspólnota, nr 14, www.wspolnota.org.pl.
- Raport z warsztatów strategicznych przeprowadzonych w dniach 5, 8, 9, 12, 13, 19, 20 lutego 2018 r. w ramach prac nad Strategią Rozwoju Gminy Koźienice na lata 2018-2030” – koordynator prac A. Sztando.
- Rosa G., Smalec A. (red.), 2011, *Marketing przyszłości. Trendy, strategie, instrumenty. Wybrane aspekty marketingu terytorialnego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, nr 663, Szczecin.

- Rysz-Kowalczyk B., 2002, *Leksykon polityki społecznej*, Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, Oficyna Wydawnicza ASPRA – JR, Warszawa, s. 63-64.
- Słaby T., 1990, *Poziom życia, jakość życia*, Wiadomości Statystyczne, nr 6.
- Swianiewicz P., Klimska U., Mielczarek A., 2004, *Nierówne koalicje – liderzy miejscy w poszukiwaniu nowego modelu zarządzania rozwojem*, WN „Scholar”, Warszawa, s. 11.
- Szatur-Jaworska B., 2003, *Badania budżetów gospodarstw domowych*, [w:] *Diagnozowanie w polityce społecznej*, Instytut Polityki Społecznej, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Szatur-Jaworska B., 2003, *Diagnozowanie w polityce społecznej*, Instytut Polityki Społecznej, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, s. 33-34.
- Sztando A., 2017, *Ponadlokalna perspektywa zarządzania strategicznego rozwojem lokalnym na przykładzie małych miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Szromnik A., 1997, *Marketing terytorialny – geneza, rynki docelowe. Strategiczne wyzwania dla miast i regionów*, Łódź, s. 41-42.
- Śliwa P., 2004, *Czynniki wpływające na przebieg konfliktów w samorządach terytorialnych*, [w:] P. Buczkowski, P. Matczak (red.), *Konflikt nieunikniony – wspólnoty i władze lokalne wobec problemów spowodowanych rozwojem*, Wyższa Szkoła Bankowa, Poznań, s. 31.
- Wskaźniki zrównoważonego rozwoju, wskaznikiizrp.stat.gov.pl.
- Zalewski A., 2008, *Czy zrównoważony rozwój lokalny jest możliwy?*, [w:] Broł R. (red.), *Gospodarka lokalna i regionalna w teorii i praktyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław, s. 307.
- Zeliaś A., 2000, *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.
- Zienkowski L., 1979, *Poziom życia, metody mierzenia i oceny*, Warszawa, s. 94-96.
- Żbikowski J., 2015, *Konkurencyjność jednostek samorządu terytorialnego*, *Handel Wewnętrzny*, nr 4, s. 37-46.